

GRZEGORZ WRONA

ORCID [0000-0001-6851-2799](https://orcid.org/0000-0001-6851-2799)

grzegorz.wrona@poczta.umcs.lublin.pl

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE DO DZIEJÓW EKONOMII SAMBORSKIEJ W ZASOBIE CENTRALNEGO PAŃSTWOWEGO ARCHIWUM HISTORYCZNEGO UKRAINY WE LWOWIE

Słowa kluczowe: ekonomia samborska, monarsze dobra stołowe, królewszczyzny, żupy (warzelnie) solne, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

Streszczenie

W artykule omówiono materiały źródłowe dotyczące ekonomii samborskiej przechowywane w zasobie Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie. Zgromadzone tam dokumenty archiwalne, różniące się pod względem objętości i treści, stanowią istotne źródło informacji na temat funkcjonowania i organizacji samborskich dóbr stołowych. Obejmują swym zakresem XVI–XVIII w., choć wyraźnie przeważają dokumenty z XVIII w. Wśród zachowanych rękopisów dominują akta sądowe będące wytworami działalności sądów zamkowych, komisarskich, radzieckich i żupnych. Stanowią one podstawę do analizy działania aparatu wymiaru sprawiedliwości, położenia mieszkańców miast i wsi ekonomicznych, ich problemów życia codziennego oraz różnorodnych przyczyn konfliktów z dzierżawcami kluczy, posesorami wójtostw, przedstawicielami duchowieństwa i szlachty. Procedurę postępowania sądowego odzwierciedlają także licznie zachowane sprawozdania z zeznań świadków (tzw. interrogacje) i apelacje wnoszone do sądów asesorskich i referendarskich. Wśród przechowywanych jednostek archiwalnych należy wymienić również monarsze dekrety i przywileje na łany wójtowskie, wybranieckie, mielnicze, popowskie, protokoły z działalności komisji inwentarzowych oraz rękopisy odnoszące się do samborskich organizacji cechowych i ludności żydowskiej. Kolekcję materiałów uzupełniają nieliczne fragmenty z inwentarzy krain ekonomicznych oraz – rzucające wiele światła na zagadnienie funkcjonowania żup solnych – dekrety sądów podżupkowskich, eksцерpty z inwentarzy żup i kontrakty dzierżawy nadszańskich składów solnych.

GRZEGORZ WRONA

ORCID [0000-0001-6851-2799](https://orcid.org/0000-0001-6851-2799)

grzegorz.wrona@poczta.umcs.lublin.pl

(Maria Curie-Skłodowska University in Lublin)

HISTORICAL SOURCE MATERIALS FOR THE HISTORY OF SAMBOR CROWN ESTATE IN THE CENTRAL STATE HISTORICAL ARCHIVES OF UKRAINE IN LVIV

Keywords: Sambor crown estate, crown lands, saltworks, Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv

Abstract

The article discusses source materials on Sambor crown estate, preserved in Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. The archival documents assembled there, differing in volume and content, constitute an important source of information on the functioning and organization of Sambor crown estate. They cover the 16th through 18th century, although 18th century documents are clearly predominant. Of the surviving manuscripts, most constitute court records which are the products of the activity of castle courts, royal appointment courts, council courts and mining courts. They provide a basis for analysis of the operation of the justice system, the position of the inhabitants of towns and villages of the royal estate, their problems of everyday life and the various causes of conflicts with tenants, mayors, aldermen, representatives of the clergy and the nobility. The court procedure is also reflected in numerous extant reports of witnesses' testimonies (so-called interrogations) and appeals filed with the assessor and referendary courts. Archival units stored in the archives include also royal decrees and privileges concerning administrative, agricultural, milling, and clerical land endowments, protocols on the activities of inventory committees and manuscripts relating to Sambor guild organisations and the Jewish population. The collection of materials is supplemented by a few fragments from the crown lands inventories and – shedding a lot of light on the functioning of saltworks – decrees of mining courts, excerpts from saltworks inventories and lease contracts on salt warehouses on San river.

Uwagi wstępne¹

Postanowienia konstytucji sejmowych z lat 1589–1590 doprowadziły do ukształtowania się w Rzeczypospolitej trwałego podziału majątności królewskich². Wyodrębniono wówczas spośród królewskich dobra i dochody, które w całości miały być przeznaczane na utrzymanie króla i jego dworu. Nazywano je monarszymi dobrami stołowymi bądź ekonomiami. Zarządzane były przez podskarbiego nadwornego, w przeciwieństwie do królewskich, które podlegały podskarbiemu wielkiemu koronnemu. W ten sposób uformował się podział na skarb królewski (nadworny) i skarb publiczny (państwowy) podlegający kontroli sejmu³. Ekonomie zlokalizowane były na obszarze Korony (kozienicka, krakowska, zwana wielkorządami krakowskimi, malborska, niepołomska, rogozińska, samborska, sandomierska, tczevska) i Wielkiego Księstwa Litewskiego (brzeska, grodzieńska, kobryńska, mohylewska, olicka, szawelska). Prywatne uposażenie monarchy stanowiły także dochody pochodzące z żup krakowskich i ruskich, ceł, mennic, olbory olkuskiej, palowego gdańskiego i elbląskiego oraz niektórych podatków z miast królewskich. Dobra stołowe zwolnione były z zobowiązań skarbowych z wyjątkiem opłacania kwarty⁴.

Największą pod względem powierzchni ekonomią koronną była ekonomia samborska. Położona była w ziemi przemyskiej i sanockiej w województwie ruskim. W połowie XVIII w. tworzyły ją trzy miasta (Sambor, zwany Nowym Samborem, Stary Sambor, zwany Starym Miastem, i Stara Sól), żupy solne i około 130 wsi. Podzielona była na mniejsze jednostki administracyjno-terytorialne zwane kluczami i krainami. Zlokalizowane we wschodniej części majątności klucze obejmowały zazwyczaj po kilkanaście wsi i kilka folwarków. W połowie XVIII w. wyróżniano dziewięć kluczy: babiński, dublański, kupnowicki, liszniński, medenicki, tereszowski, ulucki, waniowicki i zadniestrzański. W zachodniej części ekonomii znajdowało się siedem krain, zwanych górkami: gwoździecka, ilnicka, lipiecka, libochorska, rozłucka, podbuska i wołosiańska⁵.

¹ Badania zostały sfinalizowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych w ramach finansowania stażu po uzyskaniu stopnia naukowego doktora na podstawie decyzji o numerze UMO-2016/20/S/HS3/00560.

² *Volumina Legum, Przedruk zbioru praw staraniem xx Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782*, (dalej: VL), t. II, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 282, 289, 312.

³ A. Stańczak, *Kamera saska za czasów Augusta III*, Warszawa 1973, s. 31–32.

⁴ F. Leśniak, *Zarys problematyki dóbr stołu królewskiego w Koronie i na Litwie (koniec XVI–XVIII wieku)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Prace Historyczne, 1999, t. 20, z. 203, s. 29–31.

⁵ Biblioteka Naukowa Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki (dalej: BNLUN), sygn. 538/III, *Summariusz prowentów w Ekonomii Samborskiej 1765–1766*, k. 12v–20. Materiały źródłowe w postaci rewizji i inwentarzy wskazują, że na przestrzeni XVI–XVIII w. zmieniła się liczba kluczy i krain grupujących wsie należące do ekonomii samborskiej. Istotnych informacji na temat struktury terytorialnej i administracyjnej samborskich dóbr stołowych dostarczają rejestry poborowe ziemi przemyskiej z XVII w. Zob. seria: *Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej. Źródła*

Klucze rządziły się prawem niemieckim, natomiast krainy – w których podstawowym świadczeniem mieszkańców, z powodu niewystępowania folwarków, były daniny i czynsze pieniężne – prawem wołoskim. Osady na prawie wołoskim miały charakterystyczne instytucje i urządzenia związane z organizacją i funkcjonowaniem społeczności wiejskich. Wykazywały one pewne podobieństwa z uprawnieniami instytucji występujących we wsiach prawa niemieckiego i ruskiego. Najbardziej typową dla prawa wołoskiego była instytucja kniazia, którego najczęściej uważano za odpowiednika sołtysa we wsiach na prawie niemieckim⁶. Wsie na prawie wołoskim zgrupowane były w krainy, które pod względem terytorialnym odpowiadały starostwom grodowym i tenutom. Na ich czele stał krajnik odpowiedzialny za podział górskich połonin, wyznaczanie miejsca koszarowania bydła, bezpieczeństwo granic wspólnoty i ochronę lasów królewskich, za co przysługiwały mu zwolnienia z powinności uiszczanych przez pozostałych Wołochów. Lokalizacja osad wołoskich na terenach podgórskich wpłynęła na charakter świadczeń oddawanych przez ich mieszkańców, wśród których przeważały daniny pieniężne⁷.

Dobra stołowe stanowiły własność króla i podlegały zwierzchności podskarbiego nadwornego jako naczelnemu zarządcy dóbr. W czasach saskich powołano kolegiatną instytucję do zarządzania dobrami i dochodami stołowymi zwaną potocznie Kamerą. Powstała ona w 1710 r. z przekształcenia Sądu Skarbowego JKMc i przejęła dotychczasowe kompetencje podskarbi nadwornych. W kolejnych dziesięcioleciach przechodziła reorganizacje skutkujące zmianą jej nazwy. W latach 1729–1736 funkcjonowała pod nazwą Komisji Skarbu Nadwornego JKMc, a następnie jako Komisja Skarbowa Królewska. Kolejną nowelizację przeszła za rządów Stanisława Augusta Poniatowskiego, który z końcem grudnia 1764 r. powołał Komisję Skarbową JKMc⁸. Obradowała ona na zamku królewskim w Warszawie⁹.

dziejowe, t. 1, cz. 1: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku*, wyd. Z. Budzyński, K. Przyboś, Przemysł–Rzeszów 1997; t. 1, cz. 2: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1651 roku*, wyd. eidem, Przemysł–Rzeszów 1997; t. 1, cz. 3: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1658 roku*, wyd. eidem, Przemysł–Rzeszów 2000; t. 1, cz. 4: *Rejestr pogłównego ziemi przemyskiej z 1674 roku*, wyd. eidem, Przemysł–Rzeszów 2000. W okresie staropolskim ziemie należące do ekonomii samborskiej znajdowały się w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Obecnie większość tworzących ją miejscowości (z wyjątkiem położonych w granicach Polski wsi Dobra, Hłomecza i Ulucz) znajduje się na Ukrainie. Z tego powodu wiele miejscowości miało nazwy o ukraińskim brzmieniu, które różnią się od ich nazw obecnych. W niniejszym artykule stosowano współczesne nazwy geograficzne przytaczanych miejscowości.

⁶ G. Jawor, *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin 2000, s. 123–127.

⁷ Ibidem, s. 144–146, 152–155.

⁸ F. Leśniak, *Zarys problematyki...*, s. 44. Protokoły z działalności Komisji Skarbowych znajdują się w Archiwum Głównym Akt Dawnych (dalej: AGAD) w Warszawie w w zespole 1/8/0 Archiwum Kameralnego 1700–1796.

⁹ E. Stańczak, *op.cit.*, s. 40–41.

Monarcha, decydując się na oddanie dóbr stołowych w zarząd administratorów bądź dzierżawców, równocześnie przekazywał im liczne uprawnienia. Dotyczyły one wielu sfer funkcjonowania i zarządzania ekonomią: wolnej ręki w powoływaniu swojego zastępcy (zwanego wiceadministratorem), dzierżawców kluczy, oficjalistów zamkowych, personelu niższego i wyższego szczebla nadzorującego prace przedsiębiorstw żupnych (z wyjątkiem superintendenta, intendenta i pisarza składowego), prawa pobierania czynszów, robocizn, danin od królewskich poddanych czy sprawowania nad nimi jurysdykcji sądowej. Omawiając formy władania samborskimi dobrami królewskimi, wspomnieć należy, że w XVI–XVIII w. wyraźnie dominowała krótkoterminowa (zazwyczaj 3–6-letnia) dzierżawa, w zamian za ustalony w kontrakcie roczny czynsz. Rzadkością było oddawanie ekonomii w tzw. zarząd „do wiernych rąk” (*ad fideles manus*). Ten sposób zarządzania polegał na administrowaniu majątkiem w zamian za wynagrodzenie i ścisłym rozliczaniu się ze wszelkich dochodów i wydatków z monarszym skarbem¹⁰.

W kontraktach skarbowych uwzględniano również uprawnienia jurysdykcyjne zarządców wobec królewskich poddanych¹¹. Zobowiązywano administratorów do postępowania zgodnie z zapisami konstytucji, królewskich przywilejów, inwentarzy, rewizji i dekretów komisarskich. Zobligowano ich do interweniowania w wypadku skarg mieszkańców miast i wsi o nadużycia ze strony dzierżawców kluczy, krajników, duchownych, posesorów wójtostw, sołectw, arendarzy karczem, młynów itp., odprawiania sądów zborowych i stania straży sprawiedliwości, „aby ubogich poddanych nie uciskano”¹².

¹⁰ F. Leśniak, *Wielkorządcy krakowscy w XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego*, Kraków 1996, s. 43.

¹¹ Kontrakty skarbowe na ekonomię samborską przechowywane są w AGAD w zespole 1/4/0 Metryka Koronna 1414–1839, seria 1/4/0/8 Lustracje, dz. XVIII 1370–1800, sygn. 1/4/0/8/L18 078, Kontrakt o arenę ekonomii samborskiej z urodzonym Stanisławem Skarszewskim do lat 4 (1656–1660), k. 102–106, Kontrakt o arenę ekonomii samborskiej z urodzonym Stanisławem Skarszewskim do lat 3 (1660–1663), k. 131–134, Kontrakt o ekonomię samborską z urodzonym Adamem Biskupskim starostą wieluńskim na lat 4 zawarty, k. 312–314; sygn. 1/4/0/8/L18 079, Kontrakt o ekonomię samborską z urodzonym Janem Leonardem Eberztem na lata 3 (1695–1698), k. 48–50, Kontrakt na ekonomię samborską z Panem Konstantym Wapowskim, stolnikiem koronnym i podkomorzym ziemi przemyskiej i z Panem Arturem Forbesem, generalnym postmaistrem koronnymi z Panem Robertem Lowem, administratorem cel małopolskich na lat 5 (1701–1706), k. 101–106; sygn. 1/4/0/8/L18 080, Kontrakt trzyletni o ekonomię samborską z urodzonym baronem [Gasparem Ernestem] Blumenthałem na lata 1715–1718, k. 119–122; sygn. 1/4/0/8/L18 080, Kontrakt o sześćioletnią arenę ekonomii samborskiej z urodzonym Gasparem Ernestem Blumenthałem na lata 1724–1730, k. 119–131. Kontrakty skarbowe znajdują się również w AGAD w zespole 1/8/0 Archiwum Kameralne, sygn. II/61, Kontrakt na sześćioletnią arenę ekonomii samborskiej z urodzonym Antonim Werenką, stolnikiem żytomirskim i Janem Węzykiem, majorem wojsk koronnych (1743–1749), k. 181–191; sygn. 1/8/0/2/II/123, Prorogacja kontraktu sześćoletniego a 1 Juli 1755 ad ultemam Juni 1761 o ekonomię samborską z urodzonym Ludwikiem Graffem de Nostitz Drzewieckim, wojsk naszych generał majorem, k. 72–86 (kopia tej umowy znajduje się także w sygn. II/8/0/2/II/173, k. 135–144).

¹² AGAD, 1/4/0/8/L18 079, k. 49.

W świetle kontraktów za lata 1724–1730 dobra stołowe Samborszczyzny uchodziły za najbardziej dochodowe spośród ekonomii koronnych. Uzyskiwane z niej dochody stanowiły ponad 1/3 (35,2%) wpływów z tytułu dzierżaw wpływających do skarbu nadwornego. W stosunku do dochodów z całości majątków ziemskich panującego wpływy te oscylowały w granicach 1/5 (20,9%)¹³.

Podstawa źródłowa i cel pracy

Materiały źródłowe dotyczące różnych aspektów związanych z dziejami ekonomii samborskiej zachowane są w stanie szczątkowym i rozproszone po wielu placówkach archiwalnych i bibliotecznych zarówno w kraju, jak i zagranicą. Wśród tych pierwszych najliczniejszy zbiór różnych dokumentów znajduje się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. W zespole Archiwum Kameralnego znajduje się bogata korespondencja prowadzona między administratorami lub dzierżawcami ekonomii samborskiej a Komisją Skarbową w Warszawie, zwaną potocznie Kamerą. Obejmuje ona dokumenty rzucające wiele światła m.in. na organizację dóbr stołowych, działalność zwierzchności zamkowej i urzędników niższego szczebla, położenia mieszkańców miast i wsi należących do ekonomii oraz funkcjonowania żup solnych. Istotne informacje odnoszące się do pojedynczych wsi i miast tworzących majątność królewską odnaleźć można także w zespole Metryki Koronnej, Archiwum Skarbu Koronnego i zbiorze Aleksandra Czołowskiego. Wśród innych polskich placówek gromadzących materiały dotyczące samborskich dóbr stołowych wymienić należy m.in.: Bibliotekę Kórnicką¹⁴, Bibliotekę Książąt Czartoryskich w Krakowie¹⁵, Bibliotekę Naukową PAU i PAN w Krakowie¹⁶ i Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu¹⁷.

¹³ F. Leśniak, *Zarys problematyki...*, s. 42–43.

¹⁴ Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, sygn. BK 01790, Różne rachunki ekonomiczne i solne (1716–1793).

¹⁵ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, sygn. 2518 IV, Ordynans do gen. [Jakuba Henryka] Flemminga komendanta regimentu królowej w sprawie udania się na leże zimowe do dóbr Ekonomii Samborskiej, k. 501–502; sygn. 2559 IV, Deklaracja sołtysom wybranieckim Ekonomii Samborskiej, k. 35; sygn. 2581, Akta i materiały publiczne i prywatne z lat 1663–1792, k. 107–108, 113–116, 129–132, 219–222.

¹⁶ E. Danowska, *Przywileje królewskie Augusta III Sasa z terenu ekonomii samborskiej w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Limes. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej” 2014, r. 6, s. 237–254.

¹⁷ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 1255/III, Lustracja i akta dotyczące ekonomii samborskiej z lat 1686–1687; sygn. 11373/III, Archiwum Wodzickich z Kościelnik. Akta dotyczące administracji żup wielickich i bocheńskich oraz salin ekonomii samborskiej z lat 1583–1776; sygn. 11740/III, Archiwum Wodzickich z Kościelnik. Akta żup krakowskich i ruskich z XVII–XVIII wieku; sygn. 1632/III, Extrakt inwentarza ekonomii JKMcI Samborskiej przy odbieraniu na skarb JKMcI P[ana] N[aszego] M[iłościwego] od jw. jey mci pani Eleonory grafowej Nostyczowej, generałowej Wojsk JKMcI po uczynionych rewizjach in anno 1760 diebus Augusti spisany; sygn. 9547/III,

Wśród zagranicznych placówek dysponujących materiałami do dziejów ekonomii samborskiej wymienić należy Bibliotekę Naukową Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. W oddziale rękopisów tejże biblioteki przechowywanych jest ponad 70 ksiąg sądowych, obejmujących dekrety sądów zamkowych (administratorskich i wiceadministratorskich), komisarskich, zborowych, żupnych, jak również dokumentację w postaci inwentarzy i rewizji.

Bogata i różnorodną dokumentację archiwalną dotyczącą ekonomii samborskiej gromadzi również Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (Central'nij Deržavnij Istoryčnij Arhiv Ukraïni m. Lviv – dalej: CDIAUL). Pojedyncze dokumenty odnaleźć można w kilku jego zespołach (fondach)¹⁸. Najliczniejsze archiwalia zgrupowano w zespole 856 Ekonomia Samborska 1530–1833. Składa się on łącznie z 443 jednostek archiwalnych. Zgromadzone w nim rękopisy zostały sporządzone głównie w językach polskim i łacińskim. Z okresu rozbiorowego zachowało się kilka sygnatur spisanych w języku niemieckim¹⁹. Rozmiar i zawartość poszczególnych jednostek archiwalnych jest niejednolita i zróżnicowana, co wynika m.in. z faktu ich szczątkowego i fragmentarycznego zachowania²⁰. W większości wypadków są to jednostki stosunkowo niewielkie objętościowo, liczące od kilku do kilkunastu kart. Obejmują okres od 1530 do 1833 r., przy czym ilościowo wyraźnie dominują rękopisy z XVIII w.

Artykuł zawiera charakterystykę zawartości archiwaliów dotyczących ekonomii samborskiej zgromadzonych w zespole (fondzie) 856 lwowskiego archiwum²¹. Praca ma charakter źródłoznawczy. Jej celem jest również ukierunkowanie i ułatwienie poszukiwań informacji odnoszących się do dziejów tytułowej ekonomii. Charakterystykę źródeł archiwalnych przeprowadzono, opierając się

Inwentarz ekonomij J.Kr.Mci Samborskiej. Podając w sześcioletnią administracją oraz dzierżawę Wielmożnemu Imć Panu Piotrowi Mikołajowi Baronowi de Gartenberg Sadogorskiemu [...] 1768; sygn. 9553/III, Rewizja z Inwentarzem Ekonomiey Samborskiej przez nas niżej mianowanych [...] Kommissarzów spisana [...] 1686; sygn. 9716/III, Akta dotyczące ekonomii samborskiej z lat 1772–1797, m.in. sprawozdania, akta dzierżawy przez Piotra Mikołaja Gartenberga Sadogórskiego oraz opis miejscowości.

¹⁸ Wymienić należy przede wszystkim następujące zespoły: Central'nij Deržavnij Istoryčnij Arhiv Ukraïni m. Lviv (dalej: CDIAUL): f. 13, Sąd grodzki Przemyski; f. 29, Magistrat miasta Drohobycza; f. 43, Magistrat miasta Sambora; f. 45, Magistrat Starej Soli; f. 134, Różne dokumenty dotyczące majątków szlacheckich z obszaru województwa ruskiego, wołyńskiego i podolskiego; f. 146, C.k. Namiestnictwo Galicyjskie; f. 453, Zbiór akt do sprzedaży dóbr królewskich i kościelnych.

¹⁹ CDIAUL, f. 856, Ekonomia samborska 1530–1833, op. 1, spr. 19, k. 1; spr. 146; spr. 147; spr. 262; spr. 278.

²⁰ Ibidem, spr. 59, k. 5–5v; spr. 60, k. 1; spr. 64, k. 1–4; spr. 85, k. 1–5; spr. 232, k. 1; spr. 305, k. 1–3; spr. 306, k. 1; spr. 352, k. 1; spr. 365, k. 1.

²¹ Sumaryczny opis zawartości zespołu 856 Ekonomia Samborska znajduje się w przewodniku po zasobie Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie. Zob.: *Centralnyj deržavnyj istoryčnyj archiw Ukrajinj, m. Lwiv. Putivnyk*, Lwiv–Kyjiv 2001, s. 134, 299.

na kryterium rzeczowym. W pierwszej kolejności skupiono się na omówieniu archiwaliów będących wytworami działalności komisji skarbowych rewidujących dobra ekonomiczne. Następnie przedstawiono funkcjonowanie aparatu wymiaru sprawiedliwości na podstawie zachowanych protokołów sądów zamkowych, asesorskich, referendarskich i podżupkowskich. Przedmiotem analizy objęto również materiały źródłowe w postaci monarszych dokumentów nadających lub potwierdzających prawa do użytkowania gruntów młynarskich, popowskich, wolniczych i wójtowskich oraz spory wynikłe z tytułu pobierania należnych z nich dochodów. W dalszej kolejności przedstawiono archiwalia poświęcone problematyce religijnej oraz zapisy inwentarzowe jako istotne źródła do rozważań nad strukturą społeczno-gospodarczą i położeniem królewskich poddanych. Przeprowadzono też charakterystykę materiałów archiwalnych dotyczących ludności żydowskiej, jej aktywności gospodarczej i stosunków z chrześcijańskimi mieszkańcami dóbr ekonomicznych. Rozważania kończy prezentacja dokumentacji źródłowej odnosząca się do szeroko rozumianej organizacji i funkcjonowania samborskich żup (warzelni) solnych.

Analizę zasobu źródłowego przeprowadzono, opierając się na stosunkowo nielicznej literaturze przedmiotu dotyczącej tytułowej ekonomii. Są to przede wszystkim prace z lat 20. i 30. ubiegłego stulecia, odnoszące się do wybranych zagadnień związanych z funkcjonowaniem samborskich dóbr stołowych, obejmujących m.in. problematykę żup solnych czy zadłużeń kredytowych mieszkańców ekonomii. Wyjątek stanowią pozycje książkowe autorstwa Aleksandra Kuczery, w których omówiono różnorakie aspekty (społeczne, gospodarcze, religijne) związane z organizacją królewskiej majątności²².

²² Wśród nowszych prac, poruszających wybrane aspekty funkcjonowania ekonomii samborskiej, wymienić należy prace ukraińskich badaczy: W. Inkin, *Rozwytok feodalnoji renty w sambirśkij ekonomiji u druhij połowyni XVI na poczatku XVII stolittia*, „Wisnyk Lwiwśkoho uniwersytetu. Serija Istoryczna” 1967, wyp. 4, s. 79–91; idem, *Silśke suspilstwo Halyćkoho Prykarpattia u XVI–XVIII stolittiach: Istoryczni narysy*, red. M. Krykuna, Lwów 2004; M. Harasymczuk, *Dijalnist' koroliwśkoi komisiji w sambirśkij ekonomiji ta komisarśka knyha 1696 roku*, „Wisnyk Lwiwśkoho Uniwersytetu. Serija knyhoznawstwo, bibliotekoznawstwo ta informacijni tehnolołhiji” 2014, wyp. 9, s. 154–165; idem, *Funkcionuwannia sambirśkoi zamkoweji ta starosolśkoi żupnoji kancelarij na terytoriji sambirśkoi ekonomiji w XVII st.*, „Wisnyk Lwiwśkoho Uniwersytetu. Serija Istoryczna” 2015, wid. 51, s. 243–264; idem, *Zamkowi knyhy sambirśkoi ekonomiji perszoji połowyni XVII stolittia jak džereło do szlachetśkoi j selanśkoi henealohiji*, „Henealohiczni Zapysky Ukrajinśkoho Heraldycznoho Towarystwa” 2014, wid. 12, s. 17–26; idem, *Posah, wino ta „wnesennia” u szlubnij praktyci mészkanziw sambirśkoi ekonomiji perszoji tretyni XVII stolittia (na pidstawi zapysiw do zamkoweji knyhy 1614–1632 rr.)*, „Ukrajinśkyj Istorycznyj žurnal” 2016, nr 6, s. 39–47; I. Smutok, *Administratory sambirśkoi ekonomiji (kineć XVI–XVIII st.)*, „Drohobyćkyj krajeznawczyj zbirnyk” 2000, wyp. 4, s. 351–382; idem, *Archiw sambirśkoi ekonomiji jak džereło do istoriji mist i sil Prykarpattia*, „Studiji z istoriji archiwnoji sprawy ta dokumentoznawstwa” 2003, nr 10, s. 137–139; idem, *Orhanizacija uprawlinnia sambirśkoi ekonomiji w XVI–XVIII st. (charakterystyka dokumentalnych materialiw)*, „Drohobyćkyj krajeznawczyj zbirnyk” 1998, wyp. 3, s. 276–286.

Charakterystyka źródłoznawcza zespołu archiwalnego Ekonomia samborska (fond 856)

W aktach zespołu 856 CDIAUL przechowywane są materiały źródłowe dotyczące korespondencji prowadzonej między Komisją Skarbową w Warszawie i administratorami dóbr stołowych. Rzuca ona wiele światła na funkcjonowanie ekonomii, uprawnienia Kamery i charakter rozpatrywanych przez nią spraw. Znajdują się w niej m.in.: odpowiedzi na raporty składane przez administratorów w sprawach podatkowych²³, decyzje komisji w sprawach kierowanych do niej wniosków przez instytucje kościelne, do wykonania których zobowiązywano administratorów²⁴, uniwersały komisji w sprawie lichwy i systemu monetarnego²⁵ i rewersy wzywające administratorów do przesłania inwentarzy majątności²⁶.

Sporą część analizowanego zespołu stanowią protokoły z działalności komisji skarbowych (inwentarzowych) rewidujących dobra stołowe²⁷. Powodem do wszczęcia kontroli w dobrach ekonomicznych był każdorazowy okres bezkrólewia, który przerywał obowiązywanie umowy między zarządcami ekonomii a zwierzchnością skarbową. Podobnie starania administratorów o przyznanie defalki (potrącenia części rat skarbowych) z powodu np. klęsk elementarnych czy powtarzające się supliki królewskich poddanych, stanowiły także podstawę do wydelegowania grupy wyspecjalizowanych komisarzy²⁸. Wytworem ich prac są: dekrety sądów komisarskich, fragmenty przeprowadzanych rewizji, dokumenty manifestacji i protestacji poddanych, protokoły transakcji handlowych, raporty i inwentarze majątności.

Komisarze rewidujący dobra ekonomiczne wykonywali swoje czynności na zamku samborskim, jak np. w 1755 r., kiedy rozpatrywali sprawę z pozwu mieszczanina Grzegorza Malinowskiego²⁹. Przy współpracy z pisarzami składowymi sprawdzali wysokość prowentów wpływających do skarbcza ekonomii

²³ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 11, k. 1–4.

²⁴ Ibidem, spr. 14, k. 1–2.

²⁵ Ibidem, spr. 17, k. 1–2; spr. 18, k. 1–2.

²⁶ Ibidem, spr. 8, k. 1.

²⁷ BNLUN, sygn. 509/III, Protocollon decretorum iudicium viceadministorialis samboriensis (1735–1737); sygn. 513/III, Protokoły Kommissy Samborskiej 1696; sygn. 523/III, Inducta decretorum commissionarium JKMci Samboriens 1730; sygn. 524/III, Liber decretorum curiae regalis Samboriensis prolatorum (1746–1752); sygn. 527/III, Dekreta spraw do Kommissy J.K.Mci Samborskiej sądzących się (1760); sygn. 532/III, Copia manualu dekretów na kommissy w Ekonomii Samborskiej 1743 ferowanych; sygn. 535/III, Rewizja praw, przywilejów miastom, wsiom służących [...] w Ekonomii Samborskiej znajdujących się (1766); sygn. 565/III, Akta komisji J.K.Mci Skarbowej w Ekonomii Samborskiej (1760–1762); sygn. 569/III, Reskrypta od Komisji Skarbowej [...] do vice-administracji (1739–1757).

²⁸ E. Stańczak, op.cit., s. 106–107; G. Wrona, *Rewizja komisji skarbowej w ekonomii samborskiej w 1698 roku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2018, t. 79, s. 8–9.

²⁹ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 28, k. 1–2.

i oceniali jej stan na podstawie inwentarzy, rejestrów dochodów, czynszów i innych wykazów powinności poddanych. Niekiedy, zwłaszcza w obliczu konieczności przeprowadzenia szczegółowej kontroli majątku ekonomicznego, opuszczali zamek i osobiście udawali się np. do warzelnii soli, w celu weryfikacji ich stanu i wyposażenia, bądź na sporny grunt, aby rozsądzić jego faktyczną przynależność lub wymiar należnych z niego powinności. Takie cele przyświecały królewskim rewizorom, którzy w 1707 r. zjechali do Libochory³⁰. Ferowanie wyroków na spornych gruntach nie leżało w wyłącznej kompetencji reprezentantów króla. Wielokrotnie delegaci z polecenia zwierzchności zamkowej wizytowali sporne ziemie i wyrokowali w obecności zebranych tam stron i świadków w ramach tzw. sądu delegackiego³¹. Wytworem ich prac były wydawane w imieniu króla potwierdzenia praw do użytkowania gruntów³². Od dekretów sądów komisarskich przysługiwała apelacja do sądów asesorskich i referendarskich³³.

Częstym przedmiotem spraw rozpatrywanych przez komisarzy były problemy ze spłatami zaciągniętych pożyczek. Zagadnienie zadłużenia wśród mieszkańców ekonomii samborskiej zostało szczegółowo opisane przez Romana Rybarskiego³⁴. Gromady kredytowały się najczęściej w celu pozyskania środków do spłacenia zobowiązań feudalnych i podatków, jak również uzyskania funduszy na budowę mostów, naprawę dróg i innych inwestycji. Zaległości w spłatach pożyczkowych były szkodliwe dla władz skarbowych, zwłaszcza kiedy wierzyciele najeżdżali zadłużone ziemie i siłą egzekwowali należności. W celu przeciwdziałania tym procederom zabraniano królewskim poddanym zadłużania się pod zastaw gruntów bez uzyskania zgody przysiężnych gromadzkich i administratora³⁵. W 1724 r. mieszkańcy wsi Piniany zaciągnęli za aprobatą urzędu zamkowego kredyt 1200 złp pod trzyletni zastaw części ról gromadzkich³⁶. O tym, że zapis ten nie zawsze był przestrzegany informuje protokół z 1734 r., kiedy lustratorzy rozpatrywali sprawę długu zaciągniętego przez gromadę wsi Letnia³⁷. Dekretem sądowym z 1737 r. nakazano poddanym Woli Kobańskiej spłacenie zaciągniętego długu w wysokości 150 złp³⁸. Z 1766 r. pochodzi protektacja Piotra Topolnickiego domagającego się zwrotu należnego mu kredytu od

³⁰ Ibidem, k. 1.

³¹ Ibidem, spr. 73, k. 1–2; spr. 251, k. 1; spr. 352, k. 1; spr. 366, k. 1–2; spr. 380, k. 1; spr. 381, k. 1–2.

³² Ibidem, spr. 346, k. 1–3.

³³ Ibidem, spr. 205, k. 1v, 14v.

³⁴ R. Rybarski, *Kredyt i lichwa w ekonomii samborskiej w XVIII wieku*, Lwów 1936.

³⁵ BNLUN, sygn. 516/III, Commissia Samborska [...] w Samborze ex limitatione dnia 18 lipca zaczęta dnia 20 septembra r.p. 1698 skończona, k. 31.

³⁶ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 135, k. 1–2.

³⁷ Ibidem, spr. 409, k. 1–4.

³⁸ Ibidem, spr. 158, k. 1.

chłopów ze wsi Strzyłki³⁹. W gronie pożyczkobiorców zarejestrowano również mieszczan⁴⁰ i przedstawicieli szlachty⁴¹.

Liczenie zachowała się w zasobie archiwalnym CDIAUL dokumentacja z działalności sądów w dobrach ekonomii samborskiej. Zachowane protokoły i dekrety sądowe wzmiankują o warunkach życia społeczności miejskich i wiejskich i ich problemach życia codziennego. Administratorzy i dzierżawcy jako zarządcy majątności realizowali swoje uprawnienia sądownicze na zamku samborskim, stąd posiedzenia odprawiane pod jego przewodnictwem określano mianem sądów administratorskich lub zamkowych⁴². Analiza dokumentacji zespołu 856 pozwala stwierdzić, iż stosunkowo rzadko korzystali oni z uprawnień jurysdykcyjnych. Kompetencje w zakresie wymiaru sprawiedliwości spoczywały głównie w rękach ich zastępców, zwanych wiceadministratorami. Zdominowały one ich działalność zwłaszcza w II połowie XVII i w XVIII w., co potwierdzają liczne zapiski zaczynające się słowami: „Do sądu niniejszego wiceadministratorskiego Ekonomii JKMcI Samborskiej” bądź z łaciny: „Ad iudicium preasens Viceadministratore Oeconomia Sacra Majestatis Samboriensis”⁴³.

Liczenie przetrwały pojedyncze kopie protokołów spraw rozpatrywanych przed sądem zamkowym ekonomii samborskiej⁴⁴. Wśród tej pozostałości aktowej odnotowano: protestacje⁴⁵, manifestacje⁴⁶, kontrakty kupna-sprzedaży⁴⁷, rodzinne spory spadkowe⁴⁸ i zapisy testamentowe⁴⁹. Nielicznie reprezentowane są sprawy natury obyczajowej⁵⁰.

Sąd zamkowy był sądem drugiej instancji dla mieszkańców miast i wsi należących do ekonomii w sprawach cywilnych i karnych. Wnoszono do niego odwołania od orzeczeń sądów radzieckich i wójtowsko-ławniczych. Nielicznie

³⁹ Ibidem, spr. 183, k. 1–1v.

⁴⁰ Ibidem, spr. 26, k. 1–2.

⁴¹ Ibidem, spr. 50, k. 2.

⁴² Ibidem, spr. 432, k. 1.

⁴³ Ibidem, spr. 22, k. 1–4; spr. 25, k. 1–4; spr. 33, k. 1–3; spr. 45, k. 3–4; spr. 66, k. 1–2; spr. 70, k. 1–2; spr. 71, k. 1–2; spr. 149, k. 1–3; spr. 168, k. 1–2; spr. 199, k. 1–3; spr. 385, k. 1–4, 15–16.

⁴⁴ Samborskie księgi sądowe, będące wytworem działalności sądu zamkowego, przechowywane są obecnie w oddziale rękopisów BNLUN. Stanowi je 70 ksiąg o różnej objętości, zazwyczaj od 500 do 800 kart, zawierających protokoły sądów komisarskich, administratorskich, wiceadministratorskich, zborowych, żupnych, jak również inwentarze, lustracje, rewizje itp. Ogólnej charakterystyki kolekcji ksiąg sądowych ekonomii samborskiej względem zawartości, czasu powstania, objętości i stanu zachowania oraz dziejów samborskiego archiwum dokonał W. Inkin, *Archiw Sambir'skoji ekonomiji*, „Zapysky Naukowoho towarystwa imeni Szewczenka: Praci Komisiji specialnych (dopomiznych) historycznych dyscyplin” 1996, t. 331, s. 109–146.

⁴⁵ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 33, k. 3–3v; spr. 413, k. 1–2.

⁴⁶ Ibidem, spr. 33, k. 3–3v.

⁴⁷ Ibidem, k. 22–24.

⁴⁸ Ibidem, spr. 33, k. 1–3; spr. 40, k. 1–2; spr. 41, k. 1–1v; spr. 42, k. 2.

⁴⁹ Ibidem, spr. 20, k. 12–13.

⁵⁰ Ibidem, spr. 33, k. 19–21; spr. 91, k. 1–2.

dotrwały do dzisiejszych czasów wytwory działalności sądów (urzędów) radzieckich. Tworzyli je burmistrz, jego zastępca i rajcy, którzy z racji pełnionych funkcji zwolnieni byli z podatków miejskich i publicznych⁵¹. W 1745 r. wniesiono do samborskiego urzędu radzieckiego protestację na podstarościego Stanisława Rychlickiego⁵². W 1766 r. mieszczanie samborscy Jan i Teresa Mazuchowie za aprobatą i w obecności urzędu radzieckiego sprzedali grunt z zabudowaniami i ogrodem kupcowi Teodorowi Radkiewiczowi⁵³. W 1771 r. członkowie tego samego urzędu wybrali Józefa Dobrockiego na plenipotentą w sporze z posesorami wsi Uherce⁵⁴. Wymienione zapiski sądowe zostały zaopatrzone w podpisy sporządzających je pisarzy. Ponadto na protokołach z 1745 i 1771 r. odcisnięto pieczęć z herbem miasta Sambora.

Warte wspomnienia są dokumenty dotyczące życia mieszczan i ludności podmiejskiej z dóbr ekonomicznych. Wyraźnie przeważają w nich archiwalia odnośnie Sambora, z racji tego, że pełnił on istotną funkcję administracyjno-sądową. Pojedyncze informacje odnotowano o Starym Samborze i Starej Soli, w związku z działalnością ich instytucji sądowniczych i sądu podzupkowskiego. Zbiór ten uzupełniają materiały rękopiśmienne na temat przedmieszczan, którzy podlegali prawu miejskiemu na wzór mieszczan. Poza murami Sambora na powierzchni 50 łanów zamieszkiwały gromady tworzące sześć przedmieść: Górne, Dolne, Średnie, Powodowe, Zamiejskie i tzw. Zawidówkę⁵⁵. Przedmieszczanie pojawiają się w źródłach archiwalnych głównie w charakterze uczestników postępowań sądowych, nierzadko występujących przeciwko posesorom i władzom miejskim⁵⁶.

Zachowane protokoły spraw sądowych odzwierciedlają procedurę postępowania, które opierało się na prawie zwyczajowym i przepisach prawnych. Sprawy o charakterze bezspornym, kiedy strony prezentowały uzgodnione wcześniej stanowisko, rozstrzygane były zazwyczaj w czasie jednego posiedzenia. Dotyczyły one najczęściej transakcji handlowych i kredytowych, w czasie których strony dogadywały się co do wysokości pożyczki i terminu jego spłaty. Inna procedura sądowa obowiązywała w wypadku spornych spraw natury cywilnej i karnej. Miały one formę postępowania inkwizycyjnego, w którym strony przedstawiały świadków na potwierdzenie składanych przez siebie zeznań. Dopiero po ich wysłuchaniu wydawano orzeczenie, zwane w źródłach dekretem lub wyrokiem. Wśród dokumentów proweniencji sądowej najliczniej

⁵¹ J. Motylewicz, *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, Przemysł–Rzeszów 1993, s. 94.

⁵² CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 218, k. 1.

⁵³ Ibidem, spr. 67, k. 1–2.

⁵⁴ Ibidem, spr. 29, k. 1; A. Kuczera, *Samborszczyna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej*, t. 1, Sambor 1935, s. 198.

⁵⁵ A. Kuczera, op.cit., t. 1, s. 142.

⁵⁶ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 23, k. 1–2; spr. 30, k. 1–2; spr. 37, k. 1–2; spr. 38, k. 1–3; spr. 59, k. 1–2, 5.

zachowały się protokoły interwencji, czyli sprawozdań z przesłuchań świadków⁵⁷. Kilkadziesiąt jednostek archiwalnych zawiera wyłącznie tego rodzaju dokumentację. Wspomnieć należy również o inkwizycjach sądowych prowadzonych z udziałem instygatora koronnego występującego w roli oskarżyciela publicznego⁵⁸.

Odwolania od wyroków sądów zamkowych kierowane były przed królewski sąd referendarski lub asesorski. Pierwszy z nich rozpatrywał spory między ludnością chłopską a dzierżawcami, natomiast do asesorii wnosili odwołania mieszkańcy miast⁵⁹. Materiały archiwalne dowodzą, że poddani ekonomii samborskiej nieraz korzystali z tej formy dochodzenia sprawiedliwości. Z 1669 r. pochodzi obszerny pod względem treści dekret sądu referendarskiego w sprawie sporu między gromadą wsi Czukiew a Stefanem Zakliką, dzierżawcą tamtejszego wójtostwa. Zawarto w nim przebieg postępowania sądowego, supliki królewskich poddanych i orzeczenia w ich sprawie, personalia chłopów reprezentujących gromadę przed sądem, zarządzenia sądu w celu lepszego rozeznania sprawy (wysłanie komisarzy, przesłuchania świadków) i nazwiska referendarzy⁶⁰. W 1761 r. listem królewskim wezwano przed sąd referendarski w Warszawie Adama i Teresę Olszewskich z pozwu wniesionego przez chłopów ze wsi Łużek⁶¹. Podobnie w imieniu króla wydano w 1771 r. dekret sądu referendarskiego w sporze między chłopami ze wsi Wołcze i jej posesorami⁶². Postanowienia najwyższego sądu królewskiego oblatowano też w księgach zamku samborskiego. Taki wpis odnotowano w 1731 r. Był on odpowiedzią na skargę wniesioną na Pawła Hoszowskiego, podstolego żydaczowskiego i wójta Tureczki⁶³.

Grupę materiałów poświęconą uprawnieniom zarządców ekonomii uzupełniają niestety nieliczne, ale niezwykle cenne dokumenty w postaci kontraktów dzierżawy kluczy z II połowy XVIII w. W 1757 r. Ludwik de Nostitz Drzewiecki z żoną Eleonorą arendował klucz ulucki Ignacemu Adamowi

⁵⁷ Ibidem, spr. 33, k. 12–19; spr. 45, k. 5–6; spr. 54, k. 1–4; spr. 55, k. 1–6; spr. 57, k. 1–4; spr. 58, k. 1–3; spr. 62, k. 1–8; spr. 63, k. 1–2; spr. 64, k. 1–6; spr. 74, k. 1; spr. 76, k. 1; spr. 78, k. 1; spr. 79, k. 1–3; spr. 80, k. 1; spr. 87, k. 1–4; spr. 88, k. 1–2; spr. 90, k. 1–4; spr. 92, k. 1–8; spr. 94, k. 1–3; spr. 95, k. 1–5; spr. 97, k. 1–7; spr. 98, k. 1–2; spr. 99, k. 1–2; spr. 110, k. 1–2; spr. 120, k. 1–2; spr. 121, k. 1–2; spr. 122, k. 1–2; spr. 124, k. 1–2; spr. 125, k. 1–2; spr. 131, k. 1–2; spr. 132, k. 1–4; spr. 133, k. 1–2; spr. 143, k. 1–5; spr. 144, k. 1–2; spr. 159, k. 1–3; spr. 173, k. 1–4; spr. 184, k. 1–4; spr. 237, k. 1; spr. 238, k. 1–2; spr. 292, k. 1–2; spr. 323, k. 1; spr. 343, k. 11–3; spr. 344, k. 1–4; spr. 368, k. 1–2; spr. 369, k. 1–7; spr. 371, k. 1–2; spr. 373, k. 1–2; spr. 374, k. 1; spr. 387, k. 1–2.

⁵⁸ Ibidem, spr. 233, spr. 192, k. 1–4; spr. 290, k. 3–4.

⁵⁹ Ibidem, spr. 44, k. 20–23; spr. 233, k. 18; spr. 326, k. 1–2.

⁶⁰ Ibidem, spr. 205, k. 1–4, 14–16.

⁶¹ Ibidem, spr. 388, k. 7–8. Wieś Łużek położona była w kluczu dublańskim ekonomii samborskiej. Obecnie nosi nazwę Dolny Łużek i znajduje się w powiecie drohobyckim.

⁶² Ibidem, spr. 290, k. 8–26.

⁶³ Ibidem, spr. 297, k. 1–4.

Lewickiemu, łowczemu podlaskiemu i podstaroście przemyskiemu⁶⁴. Podobna umowa na dzierżawę klucza kupnowskiego została zawarta w 1762 r. między hr. Teodorem Wesslem, podskarbis wielkim koronnym i dożywotnim dzierżawcą ekonomii samborskiej, a Antonim Zgierskim, podczaszym nowogrodzkim, i jego małżonką Angelą z Blidzińskich⁶⁵. W 1771 r. baron Piotr de Gartenberg Sadogórski puścił w trzyletnią dzierżawę klucz kupnowicki braciom Michałowi i Onufremu Turkułom⁶⁶. Zawarte w wymienionych dokumentach informacje pozwalają zorientować się w ogólnych warunkach obowiązujących przy dzierżawie kluczy, czasie ich trwania, obowiązkach tenentariuszy i pozyskiwanych z tego tytułu dochodach przez administratorów. Z kolei odnotowane skargi poddanych na dzierżawców kluczy pozwalają ocenić, w jaki sposób system poddzierżaw miał wpływ na kondycję monarszych dóbr stołowych i położenie ich mieszkańców⁶⁷. Przykładowo, w 1771 r. delegaci gromad klucza medenickiego przedstawili Komisji Skarbowej w Warszawie supliki obejmujące 20 punktów, w których skarżyli się na „krzywdy, bicie, opresję i dolegliwości”, jakich doznawali od dzierżawcy tego klucza⁶⁸.

Mieszkańcy miast i wsi przynależnych do ekonomii samborskiej wielokrotnie zwracali się do króla – jako formalnego właściciela dóbr stołowych oraz ich najwyższego zwierzchnika i sędziego – z prośbą o potwierdzenie zagwarantowanych im wcześniej praw. Znalazły one swoje odzwierciedlenie w postaci monarszych przywilejów, którymi nadawano bądź potwierdzano (*consensus ad cedendum*) prawa do pobierania należnych im dochodów z tytułu posiadania określonych gruntów. Powodem powoływania nowych posesorów na wakujące uprzywilejowane ziemie była najczęściej śmierć dotychczasowego dzierżawcy, względnie jego rezygnacja z użytkowanego gruntu. Licznie zachowały się przywileje i królewskie zgody na dokonywanie cesji łańów: wójtowskich⁶⁹,

⁶⁴ Ibidem, spr. 312, k. 1–4.

⁶⁵ Ibidem, spr. 227, k. 1–4.

⁶⁶ Ibidem, k. 23–26.

⁶⁷ Ibidem, k. 19–22; spr. 38, k. 1–2; spr. 406, k. 1.

⁶⁸ Ibidem, spr. 406, k. 1.

⁶⁹ Ibidem, spr. 130 (Kulczyce, 1754); spr. 153 (Wiciów, 1722); spr. 156 (Mszaniec, 1754); spr. 182 (Wielki Potok, 1754); spr. 186 (Tysowice, 1763); spr. 206 (Czukiew, 1771); spr. 207 (Bachnowate, 1595); spr. 208 (Bachnowate, 1763); spr. 226 (Zawadka, 1763); spr. 223 (Myta, 1762); spr. 226 (Suchy Potok, 1763); spr. 261 (Lipie, 1762); spr. 264 (Łopuszanka Lechnowa, 1759); spr. 267 (Michnowice, 1757); spr. 270 (Mszaniec, 1762); spr. 271 (Mszaniec, 1762); spr. 280 (Płoskie, 1762); spr. 291 (Dniestrzyk Dubowy, 1702); spr. 293 (Dniestrzyk Dubowy, 1758); spr. 294 (Zukotyń, 1763); spr. 295 (Rozłucz, 1761); spr. 298 (Tureczka Stepusianka i Metenczyna, 1760); spr. 304 (Jabłonka Niżna, 1712); spr. 307 (Jabłonka Niżna, 1754); spr. 308 (Jabłonka Niżna 1755); spr. 322 (Wołosianka Wielka, 1758); spr. 326 (Łastówka, 1673); spr. 327 (Łastówka, 1729); spr. 351 (Hruszów, 1671); spr. 364 (Dorożów, 1748); spr. 370 (Dorożów, 1763).

sołtysich⁷⁰, wybranieckich⁷¹, wolniczych⁷², młynarskich (mielniczych)⁷³, karczmarских⁷⁴ i kniazkich⁷⁵. Królowie nie pozostawali także obojętni na supliki wnoszone w związku ze skutkami gradobicia, powodzi czy pożarów⁷⁶. W 1692 r. Jan III Sobieski w odpowiedzi na pismo mieszkańców wsi Piniiany (klucz babiński) postanowił nadać im nowe role, które miały być mniej narażone na podtopienia⁷⁷.

Cennym uzupełnieniem zespołu 856 jest zbiorcza dokumentacja w postaci różnego rodzaju królewskich dekretów i przywilejów nadawanych mieszkańcom wsi należących do dóbr stołowych Samborszczyzny. Tego rodzaju materiały z XVI w., obejmujące m.in. nadania na wójtostwa, mielnictwa (młynarstwa), karczmarstwa i popostwa, zachowały się zwłaszcza dla wsi krainy lipeckiej i rozłuckiego⁷⁸.

Nadawanie praw do użytkowania wójtostwa następowało po wcześniejszym sporządzeniu inwentarza majątności wraz z przynależącymi do niej gruntami i zabudowaniami, spisaniu sumariusza rocznych dochodów i wykazu powinności jej mieszkańców. Była to powszechna praktyka przy cedowaniu czasowym lub wieczystym praw do majątności ziemskich. Informuje o tym opis inwentarzowy sporządzony w 1771 r. podczas oddawania w dożywotnią posesję wójtostwa w Czukwi Franciszkowi Pugetowi, pułkownikowi wojsk koronnych⁷⁹. Oficjalne potwierdzenie posiadania wójtostwa następowało przez tzw. intromisję, połączoną z ogłoszeniem uprawnień nowego posesora⁸⁰.

⁷⁰ Ibidem, spr. 136 (Waniowice, 1754); spr. 140 (Torczynowice, 1752); spr. 141 (Torczynowice, 1755); spr. 156 (Wiciów, 1755); spr. 167 (Hołowiecko 1754); spr. 178 (Niedzielna, 1698); spr. 191 (Bereźnica, 1754); spr. 197 (Zwóń, 1754); spr. 231 (Mistkowice, 1752); spr. 262 (Łomna, 1765); spr. 355 (Hruszowa, 1748); spr. 378 (Dublany, 1748); spr. 219 (Kranse, 1754); spr. 301 (Jabłonka Dubowa, obecnie Jabłonka Wyżna, 1619); spr. 325 (Isaje, 1754); spr. 330 (Jasionka Masiowa, 1754).

⁷¹ Ibidem, spr. 116 (łany wybranieckie znajdowały się w rękach sołtysów); spr. 171 (Kobło, 1754); spr. 179 (Niedzielna, 1754); spr. 219 (Krasne, 1754); spr. 301 (Jabłonka Dubowa, obecnie Jabłonka Wyżna, 1619); spr. 325 (Isaje, 1754); spr. 330 (Jasionka Masiowa, 1754); spr. 384 (Łużek i Niedźwiedza, 1744); spr. 427 (Nahujowice, 1756); spr. 430 (Opaka, 1754); spr. 441 (Stronna, 1752).

⁷² Ibidem, spr. 165 (Hołowiecko, 1744); spr. 170 (Dniestrzyk Hołowiecki, 1759); spr. 180 (Niedzielna, 1761); spr. 181 (Niedzielna, 1762); spr. 189 (Jasienica, dzisiaj Jasienica Zamkowa, 1763); spr. 329 (Świdnik, 1759); spr. 331 (Jasionka Masiowa, 1759); spr. 345 (Bronnica, 1670); spr. 346 (Bronnica, 1676); spr. 347 (Bronnica, 1697); spr. 348 (Bronnica, 1748); spr. 350 (Bronnica, 1762); spr. 408 (Horucko, 1751).

⁷³ Ibidem, spr. 127 (Kulczyce, 1634); spr. 370 (Dorożów, 1763); spr. 399 (Wola Jakubowa, 1762); spr. 400 (Wola Jakubowa, 1763).

⁷⁴ Ibidem, spr. 353 (Hruszów, 1668).

⁷⁵ Ibidem, spr. 164 (Hołowiecko, 1744).

⁷⁶ Ibidem, spr. 276, k. 1; spr. 289, k. 1–2.

⁷⁷ Ibidem, spr. 134, k. 1–2.

⁷⁸ Ibidem, spr. 113, k. 1–19; spr. 114, k. 1–11.

⁷⁹ Ibidem, spr. 206, k. 7–16.

⁸⁰ Ibidem, spr. 243 (Niżne Wysockie, 1742), spr. 245 (Hniła, 1771).

W analizowanym zespole zachowała się dokumentacja powstała w związku z pojawieniem się sporów o prawa do wójtostw. Toczono były najczęściej między ich posesorami a wspólnotami gromadzkimi. W 1758 r. Bazyli Wołczański, posesor wójtostwa we wsi Wołcza, złożył manifestację na chłopów z okolicznej gromady, którzy przywłaszczyli sobie i bezprawnie użytkowali część należących do niego pól i lasów⁸¹. Dwa lata później sąd komisarski rozpatrywał pozew Antoniego Mikulińskiego, posesora wójtostwa we wsi Suszyca, o należne mu powinności od tamtejszej gromady⁸². W 1762 r. poddani z Chaszczowa skarżyli się na Antoniego Metwińskiego o przymuszanie ich do zbyt wysokich robót i danin, niesłuszne przetrzymywanie w więzieniu i stosowanie kar cielesnych skutkujących śmiercią chłopów⁸³. Odnotowano również przypadki zatargów posesorów wójtostw z osobami duchownymi. Z 1765 r. pochodzi manifestacja złożona w urzędzie zamkowym przez Stefana Jabłońskiego, parocha Jabłonki Wyżnej, na krzywdy wyrządzone mu przez szlacheckich posesorów tamtejszego wójtostwa⁸⁴. Materiały archiwalne wzmiankują też o konfliktach w gronie posesorów tego samego wójtostwa⁸⁵ i tych toczonych między dotychczasowym a nowym dzierżawcą gruntu⁸⁶. Dowodzą także, że nieobce im były również trudności w realizowaniu powinności skarbowych, zwłaszcza w wypadku wystąpienia klęsk elementarnych. Pożar, gradobicie i szkody wyrządzone przez oddziały wojskowe na obszarze wójtostwa mszanieckiego były powodem supliki posesora Józefa Piórkowskiego o potrącenie części rat skarbowych⁸⁷.

Wśród zachowanych przywilejów nadawanych mieszkańcom miast i wsi należących do ekonomii do rzadkości należą oryginały, jak i te, do których dołączono odciski monarszej pieczęci⁸⁸. Przeważają wśród nich kopie królewskich dokumentów i ich oblaty z ksiąg grodzkich przemyskich. Większość z nich została zaopatrzona imieniem i nazwiskiem podskarbiego nadwornego koronnego.

Sporą grupę archiwaliów w zespole 856 CDIAUL zajmują materiały źródłowe poświęcone problematyce religijnej. Obszar ekonomii samborskiej był miejscem współżycia przedstawicieli różnych religii, głównie chrześcijańskiej (obrazu grekokatolickiego i łacińskiego) i żydowskiej. Życie religijno-duchowe koncentrowało się zarówno wokół kościołów i cerkwi, jak i działających przy nich bractw religijnych⁸⁹. Licznie występującymi w zachowanym materiale są nadania popostw we wsiach przynależnych do dóbr ekonomicznych. Wydawano je w związku z kierowanymi do monarchy prośbami duchownych o zachowanie

⁸¹ Ibidem, spr. 288, k. 1.

⁸² Ibidem, spr. 185, k. 1–2.

⁸³ Ibidem, spr. 282, k. 2–3.

⁸⁴ Ibidem, spr. 303, k. 1.

⁸⁵ Ibidem, spr. 332, k. 1–2.

⁸⁶ Ibidem, spr. 282, k. 2–3.

⁸⁷ Ibidem, spr. 276, k. 1.

⁸⁸ Ibidem, spr. 116, k. 1; spr. 129, k. 1–2; spr. 130, k. 1–2; spr. 423, k. 1–2.

⁸⁹ A. Kuczera, op.cit., t. 1, s. 330–334.

dla siebie i swoich synów przy gruntach popowskich (tzw. konfirmacje), których dzierżawienie wiązało się z określonymi przywilejami. Informuje o tym list autorstwa ks. Pawła Dobrowlańskiego, parocha cerkwi dolnej w Dorozowie z 1760 r.⁹⁰

Jeden z najstarszych dokumentów na popostwo pochodzi z 1589 r., kiedy Zygmunt III Waza potwierdził łany przynależne cerkwi we wsi Hołowiecko⁹¹. Z 1660 r. pochodzi zgoda Jana II Kazimierza na cesję praw do popostwa we wsi Prusy na popowiczów Fedora⁹². Potwierdzenie zachowania przy dzierżawionym popostwie otrzymali od Michała Korybuta Wiśniowieckiego w 1671 r. parochowie cerkwi w Dereżycach i na przedmieściach Drohobycza⁹³ oraz Fedor Halkowicz, pop cerkwi pod wezwaniem Wniebowstąpienia Pańskiego w Dorozowie⁹⁴. Podobną konfirmację uzyskał również w 1672 r. dla swoich potomków Fedor Ozimiński, duchowny cerkwi dolnej w Dorozowie pw. Narodzenia Jezusa Chrystusa⁹⁵, Teodor Kropiwnicki, prezbiter cerkwi w Łastówkach, w 1673 r.⁹⁶ i Jan Mochylicki jako paroch cerkwi w Uluczu, na podstawie pisma Augusta III Sasa z 1752 r.⁹⁷ W listach konfirmacyjnych odnotowywano często fragmenty wcześniejszych przywilejów wydanych na rzecz cerkwi wraz z podaniem ich dat, jak również personalia administratorów ekonomii, do wiadomości których kierowano informację o potwierdzeniu beneficjum⁹⁸. Zawierano w nich też zapisy o przysługujących duchownym uprawnieniach (m.in. prawie do bezpłatnego pobierania z lasów królewskich drewna do celów opałowych i budowlanych, produkcji gorzałki i piwa na własne potrzeby, łowienia ryb w rzekach i jeziorach) i innych zwolnieniach podatkowych⁹⁹.

Na tle uiszczania przez parafian podstawowych form uposażenia kościelnego, czyli dziesięciny i mesznego, dochodziło do częstych zatargów z proboszczami. W I połowie XVIII w. toczył się spór o dziesięcinę między Kazimierzem Kochanowskim, proboszczem samborskim, a sołtysami z dóbr ekonomicznych. Z zapisów źródłowych wynika, że był on rozpatrywany przez zadworny sąd królewski. W 1732 r. dekretem asesorskim nakazano sołtysom, którzy dotychczas wzbranieli się od płacenia dziesięciny, aby oddawali z tego tytułu na ręce duchownego po 5 złp z każdego łanu posiadanej ziemi¹⁰⁰. Odnotowano również zapisy dotyczące darowizn i legat ofiarowanych na rzecz instytucji kościelnych. Nieraz w trosce

⁹⁰ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 360, k. 1.

⁹¹ Ibidem, spr. 163, k. 1–2.

⁹² Ibidem, spr. 336, k. 1–2.

⁹³ Ibidem, spr. 334, k. 1–4.

⁹⁴ Ibidem, spr. 336, k. 1–2; spr. 360, k. 11–16.

⁹⁵ Ibidem, spr. 336, k. 9.

⁹⁶ Ibidem, k. 1–2.

⁹⁷ Ibidem, spr. 317, k. 1–6.

⁹⁸ Ibidem, k. 2.

⁹⁹ Ibidem, k. 3v–4; spr. 163, k. 1v.

¹⁰⁰ Ibidem, spr. 4, k. 1–5.

o życie wieczne zamożni mieszczanie i przedstawiciele szlachty darowali im części pól czy mieszkania w kamienicach, prosząc o modlitwy i msze po ich śmierci. Posiadane przez nich nieruchomości zasilały kasy kościołów i zgromadzeń zakonnych, m.in. poprzez ich wydzierżawianie. W 1742 r. Stanisław Skrzyszewski, wiceprepozyt samborskich misjonarzy i promotor bractwa Św. Trójcy, interweniował w sądzie zamkowym w sprawie należnych bractwu prowizji od Bazylego Pankiewicza¹⁰¹. Z 1763 r. pochodzi pismo Komisji Skarbowej skierowane do administratora ekonomii, w którym pozwolono bazylianom z klasztoru ławrowskiego na szukanie kamieni wapiennych i palenie wapna w miejscach do tego wyznaczonych¹⁰². Z 1768 r. zachowała się manifestacja wniesiona przez Stanisława Korytko w sprawie nieuregulowania zobowiązań finansowych przez ks. Aleksandra Dobrowłańskiego¹⁰³. Do konfliktu z duchownymi dochodziło również na tle uiszczania opłat za udzielane przez nich sakramenty. Z II połowy XVIII w. pochodzi skarga złożona na ks. Jana Jaworskiego z Tureczek, który nie chciał udzielać ślubów za opłatą mniejszą od czerwonego złotego¹⁰⁴.

Ważną grupą archiwaliów do rozważań nad strukturą społeczno-gospodarczą wsi i położeniem mieszkańców ekonomii stanowią fragmenty inwentarzy z połowy XVIII w. Sporządzone zostały w czasie zmian na stanowiskach administratorów i dzierżawców, kiedy delegowani reprezentanci króla dokonywali szczegółowej rewizji majątności przed oddaniem jej w ręce nowego zarządcy¹⁰⁵. We lwowskim archiwum przechowywane są jedynie pochodzące z nich wyciągi (tzw. ekstrakty) do kilku krain. Są to inwentarze: krainy lipeckiej z 1749¹⁰⁶ i 1768 r.¹⁰⁷, krainy podbuskiej z 1749¹⁰⁸ i 1768 r.¹⁰⁹, krainy rozłuckiej z 1749¹¹⁰ i 1768 r.¹¹¹ oraz krainy wołosiańskiej z 1749¹¹² i 1768 r.¹¹³ Dokumenty te za-

¹⁰¹ Ibidem, spr. 35, k. 1–2.

¹⁰² Ibidem, spr. 14, k. 1.

¹⁰³ Ibidem, spr. 358, k. 1.

¹⁰⁴ Ibidem, spr. 299, k. 1–2.

¹⁰⁵ Wykaz ksiąg inwentarzowych i rewizji przeprowadzonych w dobrach ekonomii samborskiej w XVI–XVIII w. wraz z podaniem ich tytułów, niekiedy także składu osobowego zespołów komisarskich i powodów ich powołania, znajduje się w AGAD, sygn. 1/8/0/3/III/232, k. 107–108. Wytworzony zasób inwentarzowy ekonomii w okresie przedwojennym przechowywany był w AGAD w dawnym dziale XIX Archiwum Skarbowego. Znajdowało się w nim ogółem 67 ksiąg do historii ekonomii samborskiej z lat 1666–1786, które spłonęły we wrześniu 1944 r. Zob.: *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmienniczych źródeł historycznych*, t. 1, red. A. Stebelski, Warszawa 1957, s. 71–97. Część z nich wykorzystał w swoich badaniach Roman Rybarski, idem, op.cit., s. 1–2.

¹⁰⁶ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 256, k. 1–26.

¹⁰⁷ Ibidem, spr. 258, k. 1–20.

¹⁰⁸ Ibidem, spr. 414, k. 1–22.

¹⁰⁹ Ibidem, spr. 415, k. 1–14.

¹¹⁰ Ibidem, spr. 283, k. 1–36.

¹¹¹ Ibidem, spr. 285, k. 1–28.

¹¹² Ibidem, spr. 320, k. 1–29.

¹¹³ Ibidem, spr. 321, k. 1–23.

wierają opisy poszczególnych wsi z omówieniem ich granic, ilości łąnów, na jakich lokowano wieś, wielkości gruntów popowskich, sołtysich lub wójtowskich (kniaziowskich), wolniczych i pustych, niekiedy personaliów posesorów łąnów uprzywilejowanych; wysokości płaconego czynszu, tzw. ekspanszczyzny, hiberny i pogłównego oraz innych powinności gromady na rzecz dworu, kościoła i państwa, jak również opisu i wyposażenia gospodarstw folwarcznych i karczem, w wypadku ich występowania.

W opisach inwentarzowych uwzględniano informacje istotne z punktu widzenia funkcjonowania żup solnych. Dotyczyły one wzmianek o zalesieniu wsi, tj. występowaniu lasów bądź ich braku (drewno było podstawowym materiałem do podtrzymywania procesu palenia przy panwiach) i wysokości powinności feudalnych świadczonych przez ludność wiejską na rzecz przedsięwzięć solnych. W wypadku istnienia lasów odnotowywano ich zwyczajowe nazwy i gatunki drzew (bukowe, jodłowe, olchowe, sosnowe itp.). Wzmiankowano również o stanie drzewostanu, tzn. czy był to las dojrzały (wielki) czy młody (młodnik, zagajnik). Z kolei powinności chłopskie obejmowały najczęściej przywóz określonej liczby fur drewna do celów opałowych oraz desek do stawiania nowych budynków i reparacji starych zabudowań (np. parkanów). Treści zawarte w inwentarzach zostały zestawione w ich końcowej części w formie zbiorczych zestawień tabelarycznych (tabele intrat), które stanowić mogą podstawę do badań społeczno-gospodarczych w ujęciu komparatystycznym.

Nieliczenie zachowały się luźne wypisy inwentarzy do pojedynczych wsi. Przykładem jest rejestr gruntów użytkowanych w Czukwi z 1750 r. Jest to imienny spis 283 gospodarzy z podaniem posiadanych przez nich pól podzielonych na zagony i bruzny (bruzdy). W końcowej części wymieniono powinności pańszczyzniane gromady, które zaczerpnięto z wcześniejszych inwentarzy¹¹⁴. Niewielki objętościowo, gdyż liczący zaledwie jedną kartę, jest ekscerpt z inwentarza z 1686 r. dla wsi Ilnik Ziemiański¹¹⁵ oraz opisy granic Galówki¹¹⁶, Grąziowej¹¹⁷ i Mszańca¹¹⁸. Z inwentarza z 1749 r. pochodzi wyciąg opisujący granice Zarajska i Mistkowic¹¹⁹. Ciekawa pod względem treści jest specyfikacja, czyli wykaz poddanych plebana dublańskiego z 1743 r. W formie tabelarycznej ujęto 27 gospodarzy z uwzględnieniem wielkości uprawianych przez nich gruntów królewskich i gromadzkich. Na kolejnej karcie zawarto w 10 punktach informacje na temat powinności, których chłopci nie chcieli świadczyć na rzecz tamtejszego dworu¹²⁰.

¹¹⁴ Ibidem, spr. 204, k. 1–8.

¹¹⁵ Ibidem, spr. 213, k. 1.

¹¹⁶ Ibidem, spr. 259, k. 5.

¹¹⁷ Ibidem, spr. 260, k. 1.

¹¹⁸ Ibidem, spr. 277, k. 1.

¹¹⁹ Ibidem, spr. 229, k. 1–3.

¹²⁰ Ibidem, spr. 376, k. 1–2.

Materiały archiwalne informują o szkodach wyrządzonych przez chłopów w lasach ekonomii samborskiej. Centralnym władzom skarbowym zależało na posiadaniu sprawnej administracji, która miała czuwać nad właściwą eksploatacją obszarów leśnych. Stosowane rozporządzenia w tej sprawie odnotowywano wielokrotnie w kontraktach skarbowych. Przestrzegano administratorów i ich zastępców o konieczności poszukiwania skutecznych sposobów ochrony lasów przed grabieżami. W tym współpracować mieli z leśniczymi, którzy przed objęciem urzędu składali stosowną przysięgę. O ich uprawnieniach i powinnościach informuje dokument z 1743 r. powołujący Stefana Prusaka na leśnictwo chrepelowskie¹²¹.

Szczegółowego spisu majątków dokonywano z inicjatywy spadkobierców po śmierci ich rodziców lub krewnych. Powstałe w ten sposób inwentarze zawierają opis pozostałych po nich nieruchomości i mobilii wraz z podaniem ich wartości. Stanowiły one podstawę do podziału majątku między sukcesorów. Są one ważnym źródłem informacji na temat kultury materialnej mieszkańców miast. W sporządzonym w 1738 r. inwentarzu majątku po śmierci Antoniego Szczerowskiego, mieszczanina samborskiego, wyszczególniono wartość nieruchomości (domostwa z wyposażeniem, ogrodu i zakupionych gruntów), następnie otaksowano pozostałe po nim i po jego żonie ubrania (gorsety, płaszcze, spódnice, pościel), różnego rodzaju klejnoty i inwentarz zwierzęcy. Łączna ich wartość sięgnęła kwoty 18 371 złp¹²².

Postępowaniom spadkowym nieraz towarzyszyły rodzinne kłótnie i spory. Przed samborskim sądem wójtowskim rozpatrywano w 1754 r. spór o kamienicę po zmarłym Wojciechu Drzewieckim, rajcy i wójcie¹²³. Niespłnienie przez Jana Staszkiwicza, najstarszego brata i spadkobiercy rodzinnej kamienicy, należnych pozostałym braciom części rodzinnego spadku, było przedmiotem pozwu wniesionego w 1755 r. do urzędu zamkowego¹²⁴.

W CDIAUL w zespole 856 przechowywane są jednostki archiwalne dotyczące szeroko rozumianej gospodarki solnej. Związane były z funkcjonowaniem na obszarze ekonomii siedmiu żup (warzelni) soli w: Drohobyczu, Starej Soli, Modryczu, Kołpcu, Nahujowicach, Spryni i Bani Kotowskiej¹²⁵. Organizacja produkcji soli związana była z występującymi w nich solnymi źródłami, skąd pozyskiwaną solankę wyciągano na powierzchnię specjalnymi kosztami przez wydrążone w ziemi szyby, zwane oknami lub studniami. Napędzane były najczęściej siłą pociągową zwierząt zaprzężonych do kieratów¹²⁶. Pozyskaną w ten

¹²¹ Ibidem, spr. 363, k. 1.

¹²² Ibidem, spr. 33, k. 4–10.

¹²³ Ibidem, spr. 40, k. 1–4.

¹²⁴ Ibidem, spr. 41, k. 1; spr. 42, k. 2.

¹²⁵ A. Kuczera, op.cit., t. 2, Lwów 1937, s. 17–21; K. Czemyński, *O dobrach koronnych byleż Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów 1870, s. 20.

¹²⁶ J. Rutkowski, *Z dziejów żup ruskich za Zygmunta Augusta*, Lwów 1925, s. 11–12.

sposób zasoloną wodę wprowadzano rynnami do wielkich panwi lub mniejszych (tzw. czerynów). Umiejscowione były nad paleniskami w specjalnie wzniesionych do tego celu budynkach, zwanych szopami bądź wieżami¹²⁷. Wytwarzana w nich sól docierała do wielu obszarów Rzeczypospolitej. Głównymi rynkami zbytu były ziemie Rusi Czerwonej oraz Podole, Wołyń, Wielkie Księstwo Litewskie, Węgry i regiony północnopolskie, gdzie transportowano sól do królewskich składów solnych¹²⁸.

Istotnych informacji na temat funkcjonowania żup dostarczają kopie kontraktów na arendy okien czerynowych¹²⁹ i dzierżawy składów solnych w Sośnicy i Torkach¹³⁰. Na podstawie umów arendowych na nadszańskie składy solne z połowy XVIII w. wnioskować można o personaliach dzierżawców i ich powinnościach. Zachowały się dwa takie kontrakty. Pierwszy, dotyczący sześcioletniej dzierżawy składu w Sośnicy, został zawarty między Komisją Skarbową a Stanisławem Potockim, wojewodą smoleńskim, starostą halickim i kołomyjskim¹³¹. Wśród licznych obowiązków dzierżawcy wymieniono m.in.: wystawienie przez niego budynków do przetrzymywania soli i innych pomieszczeń na potrzeby oficjalistów żupnych, nadzorowanie zasobów solnych w składach i ich administrowanie we współpracy z pisarzem składowym i superintendentem, organizowanie załadunku i spławu (defluitacyi) soli do komór wielkopolskich oraz czuwanie nad przestrzeganiem norm dotyczących ładowności statków. W umowie uwzględniono konsekwencje, jakie spoczywały na dzierżawcy w wypadku naruszenia postanowień kontraktu, jak również możliwości dochodzenia przez niego odszkodowania, np. w wypadku zatonięcia transportowanej soli¹³². Podobnym obowiązkiem podlegał Jan Tarło, wojewoda sandomierski i starosta medycki, jako dzierżawca składu w Torkach. Oba kontrakty podpisano w grudniu 1740 r. w Warszawie na sześć lat¹³³. Informacji o wyglądzie i wyposażeniu żupy kołpeckiej dostarcza ekscerpt z inwentarza z 1749 r.¹³⁴

Gospodarka żupna opierała się głównie na świadczeniach poddanych ekonomicznych, zobowiązanych do systematycznego dostarczania drewna niezbędnego w procesie warzenia soli i przewożenia soli do składów zlokalizowanych nad

¹²⁷ Ibidem, s. 14–15.

¹²⁸ J. Rutkowski, *Podział dochodów w żupach ruskich za Zygmunta Augusta*, Poznań 1927, s. 50–51; W. Osuchowski, *Gospodarka solna na Rusi Halickiej od XVI do XVIII wieku*, Lwów 1930, s. 32. Zagadnienie funkcjonowania żup solnych, które uwzględniano w kontraktach skarbowych na dobra ekonomii samborskiej, zostało omówione przez Grzegorza Wrone, idem, *Problematyka żup solnych w kontraktach skarbowych na dobra ekonomii samborskiej z drugiej połowy XVII i XVIII wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2019, t. 16/2, s. 219–239.

¹²⁹ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 108, k. 1–2.

¹³⁰ Ibidem, spr. 103, k. 1–2; spr. 104, k. 1–2.

¹³¹ Ibidem, spr. 103, k. 1.

¹³² Ibidem, k. 2–3.

¹³³ Ibidem, spr. 104, k. 2.

¹³⁴ Ibidem, spr. 402, k. 1.

Sanem. Na tle wywiązywania się z tychże powinności dochodziło do sporów chłopów i przedmieszczan z dzierżawcami i władzami miejskimi, co potwierdzają supliki kierowane do zwierzchności zamkowej¹³⁵. O pomyślnie zakończonych dla poddanych staraniach w zmniejszeniu, a nawet uwolnieniu z niektórych świadczeń, informują oblatowane w grodzie przemyskim kopie przywilejów nadawanych przez starostów samborskich¹³⁶.

Zespół 856 CDIAUL gromadzi także materiały dotyczące funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w przedsiębiorstwach solnych. Na czele żup ruskich – obejmujących przede wszystkim warzelnie, ich zabudowania i wyposażenie techniczno-produkcyjne, składy solne, budynki użytkowane przez pracowników żupnych, robotników i królewskich poddanych, miasta i wsie ze zlokalizowanymi na ich obszarze oknami i lasami – stał żupnik¹³⁷. Kierował on i nadzorował całość spraw dotyczące szeroko rozumianej produkcji soli i jej zbytu. Właściwą kontrolę nad całością podległego mu obszaru gwarantowali działający w jego imieniu pomocnicy w osobach podżupków. Żupnik przebywał na stałe w Starej Soli i sprawował jurysdykcję sądową nad jej mieszkańcami, przewodnicząc tzw. sądowi żupnemu¹³⁸. Od jego wyroków składano apelację do sądu zamkowego. W razie nieobecności żupnika jego uprawnienia sądownicze przejmował podżupek, który przewodniczył tzw. sądowi podżupkowskiemu¹³⁹.

W związku z działalnością sądu podżupkowskiego w Starej Soli zachowały się protokoły rozpatrywanych przez niego spraw. Mają one najczęściej formę luźnych, pojedynczych kart, w przeciwieństwie do spuszcziny aktowej w postaci ksiąg żupnych w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie¹⁴⁰. Ich charakter i zakres tematyczny zbliżony jest do treści protokołów powstałych w kancelariach sądów wiejskich i miejskich. Dominują wśród nich bezsporne sprawy cywilne. Nielicznie zachowały się postępowania natury karnej. Część dekretów sądowych, zwłaszcza z połowy XVIII w., zostało zaopatrzonych podpisami pod-

¹³⁵ Ibidem, spr. 23, k. 1–2; spr. 24, k. 4–5.

¹³⁶ Ibidem, spr. 431, k. 1–2.

¹³⁷ W II połowie XVI w. żupnikami ruskimi byli m.in.: Stanisław Herbut z Felsztyna, kasztelan lwowski i starosta Samborski, oraz Jerzy Mniszech z Wielkich Kończyc, wojewoda sandomierski, starosta sanocki, samborski i sokalski. Ibidem, spr. 105, k. 1; spr. 194, k. 1; spr. 431, k. 1v; W. Osuchowski, op. cit., s. 12.

¹³⁸ J. Rutkowski, *Podział dochodów...*, s. 19.

¹³⁹ Ibidem, s. 20.

¹⁴⁰ Księgi dekretów sądów żupnych Starej Soli przechowywane są w BNLUN: sygn. 543/III, Liber actorum curiae regalis zuppae salensis. Prospere gubernante pro tunc... Antonio Makowski pin-cerne drohicensis zuppae noque salin 1770–1774; sygn. 544/III, Protocollon curiae J.R.M. zuppae salensis 1648–1656; sygn. 551/III, Acta żupy solskiej (Stara Sól) 1607–1617; sygn. 552/III, Acta żupy solskiej (Stara Sól) 1679–1686; sygn. 553/III, Acta żupy solskiej (Stara Sól) 1660–1687; sygn. 554/III, Acta żupy solskiej (Stara Sól) 1737–1738; sygn. 557/III, Ekonomia. Saliny (Stara Sól) 1626–1642; sygn. 558/III, Ekonomia. Saliny (Stara Sól) 1764–1771; sygn. 570/III, Prothocollon curiae J.R.M. zuppae salensis (Stara Sól) 1691–1704; sygn. 571/III, Ekonomia samborska. Saliny 1646–1661.

żupków¹⁴¹. Zdarzało się, że występowali w postępowaniach sądowych w charakterze pozwanych. W 1747 r. do urzędu zamkowego wpłynęła skarga na Jana Brossela, generalnego podżupka żup ekonomii samborskiej, wniesiona przez kwotnika modryckiego, którego rzekomo bezprawnie wygnał z żupy i skonfiskował jego majątek¹⁴². Z następnego roku pochodzi królewski dokument wzywający władze ekonomii i Macieja Dniestrzańskiego, podżupka starosolskiego, do stawienia się na sąd referendarski¹⁴³. Pojedyncze odpisy wytworów jego działalności dotyczą także spraw cywilnych rozpatrywanych między mieszkańcami tejże żupy i wsi im podległych¹⁴⁴. Zachowana dokumentacja archiwalna pozwala przybliżyć aktywność podżupków w gospodarstwach solnych oraz wnioskować o ich relacjach z oficjalistami żupnymi i królewskimi poddanymi.

Sporą część materiałów rękopiśmiennych stanowią zapisy odnoszące się do ludności żydowskiej. Z zawartych w nich informacji wynika, że Żydzi aktywnie uczestniczyli w wymianie handlowej o zasięgu lokalnym, jak i dalekosiężnym. W źródłach wymieniano ich głównie jako dzierżawców karczem, browarów, kupców, posesorów wsi lub ich części. W gospodarstwach żupnych pełnili funkcje kwotników¹⁴⁵, dzierżawców okien (szybów) solnych¹⁴⁶ i szyprów odpowiedzialnych za organizowanie rzecznych transportów soli skarbowej¹⁴⁷. Z 1749 r. pochodzi umowa arendowa na okno czerynowe w żupie drohobyckiej, zawarta między administracją ekonomii a kwotnikami drohobyckimi. Określono w niej warunki dzierżawy, sposób wydobywania surowicy za pomocą skarbowych kieratów oraz warzenia i sprzedawania wyprodukowanej soli¹⁴⁸. Konkurencyjna działalność Żydów w miejskim handlu stanowiła poważne zagrożenia dla organizacji cechowych. Stąd wynikały ich starania o przestrzeganie zakazów zabraniających Żydom zamieszkiwania i posiadania na własność nieruchomości w obrębie murów miejskich oraz respektowania praw cechów nadanych królewskimi przywilejami. W 1766 r. członkowie samborskiego cechu kuśnierskiego uskarżali się na żydowskich kupców, którzy sprzedawali futra i inne wyroby poza okresem jarmarczonym¹⁴⁹.

Na temat roli i działalności Izraelitów w dobrach Samborszczyzny dowiadujemy się głównie z dokumentacji sądowej. W protokołach występowali zarówno w charakterze powodów, jak i pozwanych. Do najczęstszych konfliktów

¹⁴¹ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 96, k. 2; spr. 99, k. 1v; spr. 101, k. 12, 18; spr. 105, k. 1v.

¹⁴² Ibidem, spr. 106, k. 1; W. Osuchowski, op.cit., s. 21.

¹⁴³ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 166, k. 1–2.

¹⁴⁴ Ibidem, spr. 101, k. 1–142.

¹⁴⁵ Ibidem, spr. 23, k. 1–2; spr. 106, k. 1–4.

¹⁴⁶ Ibidem, spr. 108, k. 1–2.

¹⁴⁷ G. Wrona, *Aktywność handlowa Żydów z ekonomii samborskiej w XVIII wieku*, [w:] *Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, red. W. Bondyra, D. Kupisz, J. Ternes, L. Wierzbicki, Lublin 2018, s. 661–667.

¹⁴⁸ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 108, k. 1–2.

¹⁴⁹ Ibidem, spr. 22, k. 1–2.

z ludnością chłopską dochodziło na tle przepojów gromadzkich¹⁵⁰ i zaległości ze spłacaniem zaciągniętych pożyczek¹⁵¹. Z zapisek wnioskować można o pochodzeniu ich kredytobiorców, wśród których wymieniano chłopów, mieszczan, przedstawicieli szlachty i ich współwyznawców. Nierzadko sami Żydzi występowali jako pożyczkobiorcy. W aktach sądowych odnotowano przypadki spraw kryminalnych z udziałem wyznawców judaizmu. Treść przesłuchania z 1773 r. relacjonuje żydowski zatarg między Wolfem, arendarzem starosolskim, a niejakim Pajem, któremu towarzyszyło używanie obraźliwych słów (złodziej, rozbójnik, psia krwio, psia wiaro) i publiczna bójka¹⁵². Podobne dochodzenie przeprowadzono w związku z zabiciem Lejby, karczmarza skolskiego¹⁵³. Nielicznie materiały archiwalne zaopatrzone są w krótkie komentarze w języku jidysz¹⁵⁴. Kupcy żydowscy nierzadko współpracowali z mieszkańcami wsi i szlachtą, mając zwłaszcza na uwadze jej przywileje celne. Zakładane przez nich spółki handlowe także z Izraelitami były nieraz źródłem konfliktów, które znajdowały swoje rozstrzygnięcia przed sądami ekonomii samborskiej¹⁵⁵.

W zasobie lwowskiego archiwum odnajdujemy akta dotyczące organizacji cechowych. Spośród miast ekonomii samborskiej na przełomie XVII i XVIII w. największe nasycenie stowarzyszeń rzemieślniczych odnotowano w Samborze (12 cechów), następnie w Starej Soli (siedem) i Starym Samborze (sześć)¹⁵⁶. O organizacji i wewnętrznym funkcjonowaniu cechów, codziennych problemach rzemieślników, ich obowiązkach statutowych, powinnościach skarbowych i naruszeniach prawa z ich udziałem, dowiadujemy się z dokumentacji głównie w postaci dekretów sądowych. Najczęściej wzmiankowano o stowarzyszeniach cechowych związanych z wytwarzaniem produktów codziennego użytku. W zachowanych rękopisach zarejestrowano obecność przedstawicieli cechów krawieckiego¹⁵⁷, kuśnierskiego¹⁵⁸ i safiannicznego¹⁵⁹.

Ważnymi materiałami do badań nad mieszkańcami ekonomii są dokumenty oblatowane w aktach grodzkich przemyskich. Od 1435 r., czyli od momentu wprowadzenia na ziemiach ruskich prawa polskiego, szlachta Samborszczyzny podlegała w najważniejszych sprawach karnych (tzw. cztery artykuły starościńskie) i administracyjnych właściwości sądu grodzkiego przemyskiego. Pozostałe sprawy karne i cywilne rozpatrywano przed sądem ziemskim

¹⁵⁰ Ibidem, spr. 6, k. 1; spr. 225, k. 1–2; spr. 275, k. 2; spr. 398, k. 1–12.

¹⁵¹ Ibidem, spr. 50, k. 1–2.

¹⁵² Ibidem, spr. 98, k. 10–2.

¹⁵³ Ibidem, spr. 222, k. 1–10.

¹⁵⁴ Ibidem, spr. 46, k. 6.

¹⁵⁵ Ibidem, spr. 46, k. 6; spr. 49, k. 1–5; spr. 50, k. 1–2; spr. 98, k. 1–2; spr. 106, k. 1–4; spr. 168, k. 1–2.

¹⁵⁶ J. Motylewicz, op.cit., s. 252–253, tabela 20.

¹⁵⁷ CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 33, k. 1–2; spr. 55, k. 3–4.

¹⁵⁸ Ibidem, spr. 22, k. 3–4; spr. 89, k. 1–2.

¹⁵⁹ Ibidem, spr. 22, k. 1–3; spr. 91, k. 1–3.

w Przemyślu¹⁶⁰. Aleksander Kuczera twierdził, że starostowie samborscy zgodnie z dawną tradycją historyczną sprzed 1435 r., obok administrowania dóbr królewskich, wykonywali czynności właściwe dla sądu grodzkiego przemyskiego. Było to powodem ich późniejszych zatargów ze starostami przemyskimi¹⁶¹. Z powodu nieefektywności działania szlacheckich sądów ziemskich, w XVII i XVIII w., sądy i urzędy grodzkie przejęły wiele ich należnych spraw. W celu uwierzytelnienia różnorakich umów, aktów prawnych i dokumentów rejestrowano je także w księgach grodzkich przemyskich. W ich spuściźnie odnajdujemy wpisy: spraw z udziałem administratorów ekonomii¹⁶², ekstrakty z deklaracji komisji skarbowych¹⁶³, monarsze dekryty i kopie przywilejów¹⁶⁴ i szlacheckie protestacje¹⁶⁵. Zdecydowanie dominują wśród nich chłopskie manifestacje i protestacje wnoszone przez poddanych, m.in. z: Bani Kotowskiej¹⁶⁶, Bilicza¹⁶⁷, Bereźnicy¹⁶⁸, Butli¹⁶⁹, Czukwi¹⁷⁰, Dąbrówki¹⁷¹, Hniły¹⁷², Husnego¹⁷³, Jasienicy Zamkowej¹⁷⁴, Lubochory¹⁷⁵, Leniny Wielkiej¹⁷⁶, Łosińca¹⁷⁷, Łukawca¹⁷⁸, Łużek¹⁷⁹, Mszańca¹⁸⁰, Nahujowic¹⁸¹, Strzałkowic¹⁸², Torczynowic¹⁸³, Waniowic¹⁸⁴ i Wołoszynowej¹⁸⁵.

Cennym uzupełnieniem są również dokumenty źródłowe, które oblatowano w grodach innych miast. W zespole lwowskiego archiwum przechowywane są

¹⁶⁰ A. Kuczera, op.cit., t. 1, s. 196.

¹⁶¹ Ibidem, s. 197.

¹⁶² CDIAUL, f. 856, op. 1, spr. 118, k. 1–1v; spr. 375, k. 16–17, 24–25; spr.

¹⁶³ Ibidem, spr. 117, k. 1–2.

¹⁶⁴ Ibidem, spr. 119, k. 1–2; spr. 156, k. 1–2; spr. 175, k. 1–2; spr. 186, k. 1–2; spr. 200, k. 1–4; spr. 235, k. 13–15; spr. 251, k. 10–13; spr. 252, k. 1–2; spr. 273, k. 1–3.

¹⁶⁵ Ibidem, spr. 242, k. 1–2; spr. 311; spr. 319, k. 1–4; spr. 372, k. 1–2; spr. 375, k. 11–14; spr. 413, k. 1–2; spr. 435, k. 1–2.

¹⁶⁶ Ibidem, spr. 416, k. 1–2.

¹⁶⁷ Ibidem, spr. 148, k. 1–2; spr. 150, k. 1–2; spr. 151, k. 1–2.

¹⁶⁸ Ibidem, spr. 193, k. 1–2.

¹⁶⁹ Ibidem, spr. 233, k. 1–4.

¹⁷⁰ Ibidem, spr. 205, k. 1.

¹⁷¹ Ibidem, spr. 196, k. 1–2.

¹⁷² Ibidem, spr. 244, k. 1–2; spr. 245, k. 1–2.

¹⁷³ Ibidem, spr. 246, k. 1–2.

¹⁷⁴ Ibidem, spr. 188, k. 4–6.

¹⁷⁵ Ibidem, spr. 253, k. 1–2; spr. 254, k. 1–2.

¹⁷⁶ Ibidem, spr. 176, k. 1–2.

¹⁷⁷ Ibidem, spr. 221, k. 1–2.

¹⁷⁸ Ibidem, spr. 421, k. 1–2.

¹⁷⁹ Ibidem, k. 1–2.

¹⁸⁰ Ibidem, spr. 274, k. 1–2.

¹⁸¹ Ibidem, spr. 426, k. 4.

¹⁸² Ibidem, spr. 220, k. 1–2.

¹⁸³ Ibidem, spr. 145, k. 1–2.

¹⁸⁴ Ibidem, spr. 137, k. 1–3; spr. 138, k. 1–2.

¹⁸⁵ Ibidem, spr. 155, k. 1–2; spr. 157, k. 1–4.

pojedyncze rękopisy akt pochodzących z kancelarii sądów grodzkich: lwowskich¹⁸⁶, sanockich¹⁸⁷, warszawskich¹⁸⁸ i żydaczowskich¹⁸⁹.

Podsumowanie

W zasobie Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie zgromadzono liczne archiwalia dotyczące różnych aspektów funkcjonowania ekonomii samborskiej w czasach nowożytnych. Na podstawie kart użytkownikom wnioskować można, że nie były one często wykorzystywane. Materiały te są zróżnicowane pod względem treści i objętości. Przeważają w nich protokoły sądowe będące wytworami sądów zamkowych, komisarskich, podżupkowskich i radzieckich. Pozwalają one nie tylko odtworzyć przebieg postępowania sądowego, ale także zorientować się w położeniu mieszkańców miast i wsi przynależnych do monarszych dóbr stołowych, poznać problemy ich życia codziennego, przyczyny konfliktów z posesorami wójtostw, przedstawicielami duchowieństwa i szlachty, Żydami, dzierżawcami kluczy i zarządcami dóbr. Sporą część zespołu 856 lwowskiego archiwum stanowią królewskie nadania na wójtostwa, mielnictwa i popostwa. Podkreślić należy, że część z nich stanowią oryginalne dokumenty, które zostały opatrzone monarszymi pieczęciami. Zapisy kontraktów dzierżawy kluczy ekonomicznych oraz protokoły sądów komisarskich i zamkowych są ważnym źródłem do poznania organizacji samborskich dóbr stołowych i uprawnień członków aparatu urzędniczego. W badaniach nad strukturą społeczno-gospodarczą dóbr ekonomii i położeniem jej mieszkańców istotne znaczenie ma dokumentacja w postaci inwentarzy pojedynczych wsi, jak i całych krain wołoskich. Stanowią one podstawę do analizy struktury gospodarstw chłopskich oraz wielkości świadczeń feudalnych uiszczanych na rzecz dworu, Kościoła i państwa. Ważną kolekcję materiałów omawianego zespołu stanowią akta dokumentujące funkcjonowanie samborskich żup solnych. Rzucają one wiele światła na sferę gospodarczą ekonomii związaną z produkcją i zbytem soli skarbowej. Uzupełniają je protokoły sądów podżupkowskich, dekrety z udziałem oficjalistów żupnych i kontrakty dzierżaw na nadszańskie składy solne. Posłużyć mogą one do wznowienia badań nad szeroko rozumianą problematyką solną w XVII i XVIII w., która pozostawała na uboczu zainteresowania historyków od lat 30. XX w. Zachowane archiwalia mogą być interesującym źródłem informacji dla historyków, archiwistów i etnologów oraz przyczynić się do uzupełnienia dotychczasowego stanu wiedzy na temat samborskich dóbr stołowych.

¹⁸⁶ Ibidem, spr. 12, k. 3–4; spr. 333, k. 1–5.

¹⁸⁷ Ibidem, spr. 315, k. 1–2; spr. 318, k. 1–8; spr. 376, k. 7–13.

¹⁸⁸ Ibidem, spr. 309, k. 1–2.

¹⁸⁹ Ibidem, spr. 304, k. 3–4; spr. 376, k. 5–6.

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

1/4/0 Metryka Koronna 1414–1839, seria 1/4/0/8 Lustracje, dz. XVIII, sygn. 1/4/0/8/L18 078–1/4/0/8/L18 081.

1/8/0 Archiwum Kameralne 1700–1796, sygn.: 1/8/0/1/I/1, 1/8/0/1/I/3, 1/8/0/2/II/56, 1/8/0/2/II/61, 1/8/0/2/II/81, 1/8/0/2/118, 1/8/0/2/II/123, 1/8/0/2/II/133, 1/8/0/2/II/137, 1/8/0/2/II/150, 1/8/0/2/II/154, 1/8/0/2/II/173, 1/8/0/3/III/232.

Biblioteka Naukowa Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki. Oddział rękopisów, sygn. 508/II, Manualia dekretów sądów viceadministratorskich ekonomii JMci samborskiej (1730–1748); sygn. 509/III, Protocollon decretorum iudicium viceadministrationalis samboriensis (1735–1737); sygn. 510/III, Prothocollon decretum iudiciorum administratorialium Oeconomiae Samboriensis (1737–1743); sygn. 513/III, Protokoły Kommissyi Samborskiej 1696; sygn. 514/III, Winy wsi ekonomii samborskiej (1659–1665); sygn. 515/III, Winy wsi ekonomii samborskiej (1667–1670); sygn. 516/III, Commissia samborska... w Samborze limitatione dnia 19 VII zaczęta, a dnia 20 IX 1698 r. skończona; sygn. 524/III, Liber decretorum curiae regalis Samboriensis prolatorum (1746–1752); sygn. 525/III, Ekonomia samborska (1757–1763); sygn. 527/III, Dekreta spraw do Komisji J.K.Mci Samborskiej sądzących się (1760); sygn. 532/III, Copia manualu dekretów na kommissyi w Ekonomii Samborskiej 1743 ferowanych; sygn. 535/III, Rewizja praw, przywilejów miastom, wsiom służących [...] w Ekonomii Samborskiej znajdujących się (1766); sygn. 538/III, Summariusz prowentów w Ekonomii Samborskiej (1765–1766); sygn. 543/III, Liber actorum curiae regalis żupae salensis. Prospere gubernante pro tunc... Antonio Makowski pincerne drohicensis żupae noque salin 1770–1774; sygn. 544/III, Protocollon curiae J.R.M. żupae salensis (1648–1656); sygn. 551/III, Akta żupy solskiej (Stara Sól) 1607–1617; sygn. 552/III, Akta żupy solskiej (Stara Sól) 1679–1686; sygn. 553/III, Akta żupy solskiej (Stara Sól) 1660–1687; sygn. 554/III, Akta żupy solskiej (Stara Sól) 1737–1738; sygn. 555/III, Ekonomia Samborska (1758–1771); sygn. 557/III, Ekonomia. Saliny (Stara Sól) 1626–1642; sygn. 558/III, Ekonomia. Saliny (Stara Sól) 1764–1771; rkps 565/III, Akta komisji J.K.Mci Skarbowej w Ekonomii Samborskiej (1760–1762); sygn. 568/III, Manualia dekretów sądów viceadministratorskich ekonomii samborskiej (1748–1757); sygn. 569/III, Reskrypta od Komisji Skarbowej [...] do viceadministracji (1739–1757); sygn. 570/III, Prothocollon curiae J.R.M. żupae salensis (Stara Sól) 1691–1704; sygn. 571/III, Ekonomia samborska. Saliny (1646–1661).

Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, sygn. BK 01790, Różne rachunki ekonomiczne i solne (1716–1793).

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, sygn. 2518 IV, Ordynans do gen. [Jakuba Henryka] Flemminga komendanta regimentu królowej w sprawie udania się na leże zimowe do dóbr Ekonomii Samborskiej; sygn. 2559 IV, Deklaracya softysom wybranieckim Ekonomii Samborskiej; sygn. 2581, Akta i materiały publiczne i prywatne z lat 1663–1792.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, f. 856, Ekonomia samborska 1530–1833, op. 1, spr.: 4, 6, 8, 11–12, 14, 17, 19–20, 22–26, 28–29, 33, 35, 37–38, 40–46, 49–50, 54–55, 57–60, 62–64, 66–67, 70–71, 73–74, 76, 78–80, 85, 87–92, 94–99, 101, 103–106, 108,

- 110, 113–114, 116–122, 124–125, 127, 130–141, 143–151, 153, 155–159, 163–168, 170–171, 173, 175–176, 178–186, 188–189, 191–194, 196–197, 199–200, 204–208, 213, 218–223, 225–227, 229, 231–233, 235, 237–238, 242–246, 251–256, 258–262, 264, 267, 270–271, 273–278, 280, 282–283, 285, 288–295, 297–299, 301, 303–309, 311–312, 315, 317, 319–323, 325–327, 329, 330–334, 336, 343–348, 350–353, 355, 358, 360, 364–366, 368–376, 378, 380–381, 384–385, 387–388, 398–400, 402, 406, 408–409, 413–416, 421, 423, 426–427, 430–432, 435, 441.
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 1255/III, Lustracja i akta dotyczące ekonomii samborskiej z lat 1686–1687; sygn. 11740/III, Archiwum Wodzickich z Kościelnik. Akta żup krakowskich i ruskich z XVII–XVIII wieku; sygn. 1632/III, Extract inwentarza ekonomii JKMci Samborskiej przy odbieraniu na skarb JKMci P[ana] N[aszego] M[iłościwego] od jw. jey mci pani Eleonory grafowej Nostyczowej, generałowej Wojsk JKMci po uczynionych rewizjach in anno 1760 diebus Augusti spisany; sygn. 9547/III, Inwentarz ekonomij J.Kr.Mci Samborskiej. Podając w sześćioletnią administracją oraz dzierżawę Wielmożnemu Imć Panu Piotrowi Mikołajowi Baronowi de Gartenberg Sadogórskiemu [...] 1768; sygn. 9553/III, Rewizja z Inwentarzem Ekonomiej Samborskiej przez nas niżej mianowanych [...] Kommissarzów spisana [...] 1686; sygn. 9716/III, Akta dotyczące ekonomii samborskiej z lat 1772–1797, m.in. sprawozdania, akta dzierżawy przez Piotra Mikołaja Gartenberga Sadogórskiego oraz opis miejscowości.
- Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej. Źródła dziejowe*: t. 1, cz. 1: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku*, wyd. Z. Budzyński, K. Przyboś, Przemysł–Rzeszów 1997; t. 1, cz. 2: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1651 roku*, wyd. Z. Budzyński, K. Przyboś, Przemysł–Rzeszów 1997; t. 1, cz. 3: *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1658 roku*, wyd. Z. Budzyński, K. Przyboś, Przemysł–Rzeszów 2000; t. 1, cz. 4: *Rejestr pogłównego ziemi przemyskiej z 1674 roku*, wyd. Z. Budzyński, K. Przyboś, Przemysł–Rzeszów 2000.
- Volumina Legum, Przedruk zbioru praw staraniem xx Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782*, t. 2, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.

Bibliografia

- Centralnyj derżawnyj istorycznyj archiw Ukrainy, m. Lwiv. Putiwnyk, Lwiv–Kyjiw 2001.
- Czemeryński K., *O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów 1870.
- Danowska E., *Przywileje królewskie Augusta III Sasa z terenu ekonomii samborskiej w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „Limes. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej” 2014, r. 4, s. 237–254.
- Harasymczuk M., *Dijalnist' koroliwśkoji komisiji w sambirśkoji ekonomiji ta komisarśka knyha 1696 roku*, „Wisnyk Lwiwśkocho Uniwersytetu. Serija knyhoznawstwo, bibliotekoznawstwo ta informacijni tehnolołhiji” 2014, wyp. 9, s. 154–165.
- Harasymczuk M., *Funkcionuwannia sambirśkoji zamkowoji ta starosolskoji żupnoji kancelarij na terytoriji sambirśkoji ekonomiji w XVII st.*, „Wisnyk Lwiwśkocho Uniwersytetu. Serija Istoryczna” 2015, wid. 51, s. 243–264.
- Harasymczuk M., *Posah, wino ta „wnesennia” u szlubnij praktyci meszkanciw sambirśkoji ekonomiji perszoji tretyny XVII stolittia (na pidstawi zapysiw do zamkowoji knyhy 1614–1632 rr.)*, „Ukrajnśkyj istorycznyj żurnal” 2016, nr 6, s. 39–47.

- Harasymczuk M., *Zamkowi knyhy sambirśkoji ekonomiji perszoji połowyny XVII stolittia jak dżereło do szlachetśkoji j selanśkoji henealohiji*, „Henealohiczni Zapysky Ukrajinśkocho Heraldycznoho Towarystwa” 2014, wid. 12, s. 17–26.
- Inkin W., *Archiw Sambirśkoji ekonomiji*, „Zapysky Naukowoho towarystwa imeni Szewczenka: Praci Komisiji specjalnych (dopomiznych) istorycznych dyscyplin” 1996, t. 331, s. 109–146.
- Inkin W., *Rozwytok feodalnoji renty w sambirśkij ekonomiji u druhij połowyni XVI na poczatu XVII stolittia*, „Wisnyk Lwiwśkocho uniwersytetu. Serija istoryczna” 1967, wyp. 4, s. 79–91.
- Inkin W., *Silśke suspilstwo Hałyčkocho Prykarpattia u XVI–XVIII stolittiach: istoryczni narysy*, red. M. Krykuna, Lwiv 2004.
- Jawor G., *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin 2000.
- Kuczera A., *Samborszczyna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej*, t. 1, Sambor 1935, t. 2, Sambor 1937.
- Leśniak F., *Wielkorządcy krakowscy w XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego*, Kraków 1996.
- Leśniak F., *Zarys problematyki dóbr stołu królewskiego w Koronie i na Litwie (koniec XVI–XVIII wieku)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Prace Historyczne 1999, t. 20, z. 203, s. 29–44.
- Motylewicz J., *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i XVIII wieku*, Przemysł–Rzeszów 1993.
- Osuchowski W., *Gospodarka solna na Rusi Halickiej od XVI do XVIII wieku*, Lwów 1930.
- Rutkowski J., *Podział dochodów w żupach ruskich za Zygmunta Augusta*, Poznań 1927.
- Rutkowski J., *Z dziejów żup ruskich za Zygmunta Augusta*, Lwów 1925.
- Rybarski R., *Kredyt i lichwa w ekonomii samborskiej w XVIII wieku*, Lwów 1936.
- Smutok I., *Administratory sambirśkoji ekonomiji (kineć XVI–XVIII st.)*, „Drohobyckij krajeznawczyj zbirnyk” 2000, wyp. 4, s. 351–382.
- Smutok I., *Archiw sambirśkoji ekonomiji jak dżereło do istoriji mist i sił Prykarpattia*, „Studiji z istoriji archiwnoiji sprawy ta dokumentoznawstwa” 2003, nr 10, s. 137–139.
- Smutok I., *Orhanizacija upravlinnia sambirśkoji ekonomiji w XVI–XVIII st. (charakterystyka dokumentalnych materialiw)*, „Drohobyckij krajeznawczyj zbirnyk” 1998, wyp. 3, s. 276–286.
- Stańczak E., *Kamera saska za czasów Augusta III*, Warszawa 1973.
- Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmienniczych źródeł historycznych*, t. 1, red. A. Stebelski, Warszawa 1957.
- Wrona G., *Aktywność handlowa Żydów z ekonomii samborskiej w XVIII wieku*, [w:] *Studia z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej*, red. W. Bondyra, D. Kupisz, J. Ternes, L. Wierzbiński, Lublin 2018, s. 653–664.
- Wrona G., *Problematyka żup solnych w kontraktach skarbowych na dobra ekonomii samborskiej z drugiej połowy XVII i XVIII wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2019, t. 16/2, s. 219–237.
- Wrona G., *Rewizja komisji skarbowej w ekonomii samborskiej w 1698 roku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2018, t. 79, s. 7–37.